

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Jan Vichlenda

Restorativní programy a jejich využití v českém trestním právu

Diplomová práce

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Restorativní programy a jejich využití v českém trestním právu* vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 15. července 2022

.....

Jan Vichlenda

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucí své diplomové práce JUDr. Petře Masopust Šachové, Ph.D. za odborné vedení mé práce, za její čas mi věnovaný, za podněty, připomínky a cenné rady, které mi při vypracování této práce velice pomohly.

Obsah

Úvod.....	6
1 Restorativní justice	8
1.1 Vymezení pojmu.....	8
1.2 Základní principy restorativní justice	9
1.2.1 Jednotlivé zásady restorativní justice	10
1.3 Projevy restorativní justice v České republice	11
1.3.1 Hmotněprávní projevy restorativní justice v trestním zákoníku	11
1.3.2 Procesněprávní projevy restorativní justice v trestním řádu	13
1.3.3 Projevy restorativní justice v dalších trestních zákonech	16
2 Restorativní programy.....	18
2.1 Pojem restorativní program.....	18
2.2 Mediace	19
2.2.1 Úvod.....	19
2.2.2 Cíle mediace	19
2.2.3 Základní zásady mediace	20
2.2.4 Fáze mediace	20
2.2.5 Mediátor	21
2.3 Konference	23
2.3.1 Cíle konference.....	23
2.4 Kruhy	24
2.4.1 Fáze a cíle kruhu.....	24
3 Restorativní programy v zahraničí	26
3.1 Právní úprava ve vybraných zemích mimo Evropskou unii	26
3.1.1 Jihoafrická republika.....	27
3.1.2 Nový Zéland.....	28
3.2 Právní úprava ve vybraných zemích Evropské unie	30
3.2.1 Belgie	31
3.2.2 Německo	33
4 Restorativní programy v České republice.....	36
4.1 Právní úprava.....	36
4.2 Typy	37

4.2.1	Mediace	37
4.2.2	Rodinné skupinové konference	38
4.2.3	Kvazi-restorativní programy	39
4.3	Evaluace	40
4.3.1	Mediace	41
4.3.2	Rodinné skupinové konference	42
5	Právní aspekty restorativních programů v České republice de lege ferenda	43
5.1	Význam evropské úpravy.....	43
5.2	Úprava trestního zákoníku a trestního řádu.....	45
5.3	Přijetí nového zákona.....	46
5.3.1	Úvod a základní zásady restorativních programů.....	46
5.3.2	Subjekty restorativních programů	46
5.3.3	Vzdělávání a odbornost facilitátorů.....	47
5.3.4	Využití a reakce na restorativní programy v trestním řízení.....	48
5.3.5	Následky nedodržení restorativní dohody.....	49
	Závěr	50
	Použité prameny	52
	Shrnutí/ Abstract	57
	Seznam klíčových slov/ List of key words	58

Seznam zkratek

Trestní zákoník – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. ve znění pozdějších předpisů

Trestní řád – zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – zákon. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (a o změně některých zákonů), ve znění pozdějších předpisů

Zákon o obětech – zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (a změně některých zákonů), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o Probační a mediační službě – zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Restorativní programy a jejich využití v českém trestním právu považuji za vhodné téma ke své diplomové práci z několika důvodů. Faktem je, že restorativní programy jsou aktuálním trendem v rámci většiny evropských i mimoevropských vyspělých států.¹ Ze zveřejněných statistik jak zahraničních, tak i českých vyplývá, že restorativní programy přináší kýžené výsledky v rámci efektivního prostředku pro doplnění trestního řízení². Ovšem společně se zakotvením restorativních programů do právního řádu vyvstává velké množství právních otázek, se kterými se musí každý stát vypořádat a zvolit způsob včlenění programů do trestních zákonů v souladu se zachováním právní jistoty.

Bohužel nemají restorativní programy v České republice dostatečnou oporu v trestních zákonech. Přitom inspiraci můžeme hledat po celém světě. Ať už se jedná o Nový Zéland, Belgie nebo Německo, kde jsou restorativní programy zdařilým způsobem zakotveny v zákonech.³ Restorativní programy mají bezpochyby své místo i v České republice. Samotná směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV, se v článku 12 vyjadřuje k užívání služeb restorativní justice v rámci trestního řízení. Dále zde máme i doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 Výboru ministrů členským státům o restorativní justici ve věcech trestních, přijato dne 3. října 2018, kde se opět v rámci dodatku k doporučení CM/Rec(2018)8 apeluje na členské státy Evropské unie, aby měla restorativní justice svoji adekvátní zákonnou oporu pro její užívání v trestním řízení. Z článku 12 již zmiňované směrnice Evropského parlamentu a Rady vyplývá, že by měly být při poskytování služeb restorativní justice zajištěny záruky před sekundární či opakovanou viktimizací, zastrásováním či odvetou. Právě pro snížení rizika je vhodné přijmout právní úpravu zahrnující znaky zejména dobrovolnosti a informovanosti oběti a pachatele, vhodnosti programu, důvěrnosti vedených rozhovorů a uznání skutkové okolnosti pachatelem. Nezbytné je také myslet na to, aby měla oběť přístup k bezpečným a kvalifikovaným programům restorativní justice. V neposlední řadě je nutné zmínit doporučující dokument, který vznikl v rámci evropského projektu Restorative Justice:

¹ MARDER, Ian. *Restorative justice and the Council of Europe: an opportunity for progress*. [online]. Penal form International, 18. července 2018 [cit 4. ledna 2022]. Dostupné na: <https://www.penalreform.org/blog/restorative-justice-and-the-council-of-europe/>.

² <https://www.euforumrj.org/en/research-reports>.
http://www.ok.cz/iksp/docs/iksp2019ix_rsk.pdf.

³ Criminal procedure Code, 22. 6. 2005 – Belgium legislation.

German criminal code on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 3322) – Germany legislation.

Strategies for Change s názvem Strategie restorativní justice pro Českou republiku. Dokument se zaměřuje na aktuální překážky rozvoje restorativní justice v české trestněprávní teorii i praxi a přináší potenciální postupy k tomu, aby byly restorativní programy stabilnějším nástrojem k řešení následků trestné činnosti. Tato strategie se objevila i v prohlášení vlády a její jednotlivé cíle mají být plněny v mezích roků 2021 až 2024.

Na druhou stranu v České republice se již aplikují některé druhy restorativních programů.⁴ Mezi ně se řadí zejména mediace v trestním řízení, restorativní a rodinné konference a v neposlední řadě programy s restorativními prvky jako Building bridges či Vnímám i tebe. Tyto programy jsou převážně v gesci Probační a mediační služby ve spolupráci s ostatními dotčenými institucemi, zejména s Vězeňskou službou ČR a Mezinárodním vězeňským společenstvím. V praxi se restorativní programy užívají jen pro méně závažnou trestnou činnost.⁵ Nicméně zahraniční praxe přináší pozitivní zkušenosti s používáním restorativních programů v souvislosti se závažnou trestnou činností.⁶ Ve své diplomové práci se z toho důvodu budu věnovat i těmto programům a uvedu jejich výsledky, zdali jsou skutečně efektivní a dosahují cílů, které si stanovily a které jsou v souladu s myšlenkou praktikování restorativní justice v pravém slova smyslu.

Téma restorativních programů v České republice zdaleka ještě není vyčerpáno a dává mnoho prostoru ke zkoumání. Na základě výše uvedeného se nelze spokojit s dosavadní právní úpravou obsaženou v zákoně o obětech trestných činů, která mlčky počítá s užitím restorativních programů. Hlavním cílem mé diplomové práce je zaměřit se na možnosti, jak restorativní programy zakotvit do našich trestních zákonů právě s odkazem na již zmiňované státy a evropské dokumenty, případně identifikovat překážky právní úpravy restorativních programů a eventuality jejich řešení. K tomu využiji zejména komparační metodu právní úpravy restorativních programů v zemích, ve kterých jsou právní otázky zakotvení již efektivně vyřešeny.

⁴ Viz <https://www.pmscr.cz/>
<https://mvs.cz/>

⁵ Probační a mediační služba. *Agendy Probační a mediační služby v letech 2017-2021* [online]. Praha: Probační a mediační služba, 2022 [cit 22. června 2022]. s. 16-19. Dostupné na: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2022/03/statistiky_agendy_pms_2017-2021.pdf

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti*. In: Státní zastupitelství. 6/2014, Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 31–37

⁶ Výsledek zasedání odborné skupiny pro restorativní justici v trestních věcech: *zpráva generálního tajemníka Komise pro prevenci kriminality a trestní soudnictví*, dvacáté sedmé zasedání E/CN.15/2018/13.

1 Restorativní justice

1.1 Vymezení pojmu

Restorativní justice je teoretický koncept, který se začal formulovat od druhé poloviny 20. století. Základním podnětem byla snaha najít efektivnější nástroje pro překonání problémů spjatých s trestním stíháním pachatelů a jejich následným trestáním, s prevencí a kontrolami, a to zároveň s ohledem na zachování garantovaných práv všech občanů.⁷

Za duchovního otce restorativní justice je považován Howard Zehr, který uvedl nová paradigmat a osvědčené alternativy k veřejné politice ve spojení s reformou soudnictví v monografii zvané „Changing lenses“. Ve své další významné publikaci „Úvod do restorativní justice“ vymezuje samotný pojem: „*Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.*“⁸ Existuje spousta definic restorativní justice, které se od sebe více či méně navzájem odlišují, avšak výše uvedená definice obsahuje dle mého názoru podstatu problematiky a zahrnuje v ní i jednotlivé pilíře, na kterých si restorativní justice zakládá.

Na první pohled je patrné, že restorativní a retributivní pojetí justice jsou vůči sobě navzájem v protikladu. Restorativní justice se snaží reagovat na nedostatky západních justičních systémů, které nevěnují dostatečnou pozornost poškozeným, pachatelům, ale i samotné komunitě, která byla také dotčena spáchaným trestným činem a potřebuje uspokojit svoje potřeby. V popředí pozornosti restorativní justice jsou oběti trestných činů, zejména právě kvůli zmiňované nedostatečné možnosti projevit se v rámci trestního řízení a do své míry jsou opomíjeny i její potřeby. Každá oběť trestného činu má mít právo na náhradu škody či jinou satisfakci za spáchaný čin, tak jako má po celou dobu trestního řízení právo mít přístup k pravdivým a úplným informacím a mít možnost větší kontroly. Restorativní justice nemá za cíl být na pachatele mírnější, naopak se snaží o vyvolání skutečné sebereflexe a prohloubení osobní odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Pachatel je podporován v tom, aby porozuměl újmě, kterou svým činem způsobil oběti a komunitě. K tomu, aby měl pachatel motivaci převzít osobní odpovědnost a aktivně jednat, je zapotřebí i uspokojení jeho potřeb. Mezi tyto potřeby

⁷ KARABEC, Zdeněk. *RESTORATIVNÍ JUSTICE: Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, s. 5.

⁸ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 26.

patří zejména podpora a poskytnutí pomoci směrem k integraci zpátky do společnosti. K tomu je zapotřebí povzbudit pachatele k tomu, aby efektivně řešil následky své trestné činnosti, a podpořit ho ke cestě za osobní přeměnou. Komunita či společnost jsou posledním článkem, který je ovlivněn trestnou činností a má své potřeby k uspokojení. Jednou ze základních potřeb komunity je zohlednění jejích zájmů v roli poškozené entity. I komunita je vedena k tomu, aby převzala iniciaci a zodpovědnost za vytvoření silnějších vzájemných vazeb mezi svými jednotlivými členy. Nakonec má samotný proces restorativní justice směřovat a pomáhat k vytváření podmínek, které jsou předpokladem pro zdravou komunitu a tím pádem i další prosperitu celku.⁹

1.2 Základní principy restorativní justice

Restorativní justice přichází s novou vizí spravedlnosti, která je postavena na základních pilířích, které reflektují potřeby přirozeně vznikající ve spojení se spáchaným trestným činem. První pilíř zahrnuje náhradu újmy a uspokojení potřeb všech zúčastněných. Z pohledu restorativní justice je trestný čin vnímán jako újma způsobena oběti a komunitě. Pozornost má především směřovat k jednotlivým osobám a nikoli ke státu. Druhý pilíř představuje předpoklady pro snížení rizika k tomu, aby se trestná činnost v budoucnosti již neopakovala. Pachatel je podporován ke převzetí osobní odpovědnosti a je konfrontován s následky, kterých se dopustil spácháním trestného činu. Zároveň je mu umožněno odčinit způsobenou škodu v různých formách. Třetí pilíř spočívá v podpoře komunity ke převzetí aktivní role a zodpovědné restorativní reakci na trestný čin. Zúčastněné strany by se měly společně vypořádat s dopadem, následky a nápravou poškozených vztahů. Principy restorativní justice definují zločin jako újmu a stanovují potřebu aktivního jednání za účelem nápravy způsobené újmy. K tomu je potřeba zapojit co největší spektrum osob, které byly trestným činem dotčeny. Hlavní prioritou je snaha o co největší satisfakci pro oběť trestného činu. Restorativní justice zároveň usiluje o vytvoření bezpečnější společnosti. Vláda a společnost mají spolupracovat a navzájem se doplňovat za účelem odstranění následků trestné činnosti. Úkolem vlády je zajištění pořádku, zatímco společnost má usilovat o obnovení a udržení míru mezi jednotlivými členy i jako celku.¹⁰

⁹ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 10-13.

¹⁰ Tamtéž, s. 15-17.

1.2.1 Jednotlivé zásady restorativní justice

Ke správné interpretaci a aplikaci institutů restorativní justice je zapotřebí se držet klíčových zásad. Základní zásadou je participace všech stran, to znamená obětí, pachatelů a dotčené komunity. Zároveň musí být participace stran založena zcela na principu dobrovolnosti. To znamená, že strany jsou předem informované o povaze procesu a možných výsledcích společně s tím, jaký vliv bude mít úspěšný restorativní proces na další průběh trestního řízení. Souhlas s účastí na restorativním procesu má mít účastník kdykoli možnost odvolat, a to i v průběhu již započatého procesu. Celý proces má směřovat především k nápravě způsobené újmy, kterou trestný čin způsobil. S každou lidskou bytostí je zapotřebí jednat s respektem bez ohledu na spáchané činy. Restorativní proces má proběhnout důvěrně, to znamená, že není možné následně použít, vyjma se souhlasem stran, jakékoli informace, které kdokoli během procesu o účastnících získal. Restorativní justice bere v potaz přirozenou zranitelnost všech osob. Skrze pokoru je stranám umožněno porozumění, které mnohdy vede ke zjištění, že oběti a pachatelé mají více společného jakožto přirozeně chybní a křehké lidské bytosti. Služby restorativní justice by měly být veřejně dostupnou službou bez ohledu na fázi trestního řízení, závažnosti trestného činu či zeměpisnou polohu.¹¹ Neopomíjí se ani fakt, že oběť a pachatel jsou navzájem propojeni, neboť obě strany jsou členy společnosti, ve které jsou všichni navzájem propojeni jednotlivými vztahovými vazbami, které jsou klíčovým předpokladem pro fungování jakékoli společnosti. Společnost nese spoluodpovědnost za své členy a za existenci zločinů a přečinů uvnitř ní. Z toho důvodu by se měla i společnost zapojit ve snaze pomoci oběti s vyrovnáváním následků plynoucích z trestné činnosti, a naopak umožnit pachateli reintegraci zpátky do společnosti. Další základní zásadou je odpovědnost pachatele. Pachatel je už od počátku veden k převzetí odpovědnosti a přijetí závazků. Projevem přijetí odpovědnosti pachatele je projevení lítosti za své činy, náhrada škody za způsobenou újmu či upřímné usilování o získání odpuštění od obětí. Posílení pozice v rámci trestního řízení oběti i pachatele je dalším projevem restorativní justice. Oběti by měli mít možnost převzít aktivní roli a určit si sama potřeby, které vznikají následkem trestné činnosti a navrhnout i jejich uspokojení. Naopak pachatel by měl mít možnost z vlastní iniciativy nahradit škodu či zahájit proces rehabilitace zpátky do společnosti. Poslední dílčí zásadou pro restorativní justici je naděje. Konkrétně naděje v uzdravení oběti, naděje v pozitivní změnu pachatele a naděje pro lepší a spravedlivější společnost.¹²

¹¹ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 Výboru ministrů členským státům o restorativní justici ve věcech trestních, 2018, s. 5.

¹² Restorative Justice Network. *Restorative justice values and processes*. Christchurch, 2003, s. 2-4.

1.3 Projevy restorativní justice v České republice

Počátky restorativní justice v České republice lze v souvislosti s modernizací trestněprávního systému datovat až po pádu komunismus. Určité hrubé náznaky principů restorativní justice lze spatřovat již od středověku prostřednictvím takzvaných smírčích křížů. Jednalo se o uplatnění smírčího práva, u kterého musel pachatel trestného činu splnit určitý úkol, aby odčinil své jednání. Kromě vyrovnání s postiženou rodinou takovým úkolem bylo mnohdy i vytesání kamenného kříže na místě, kde byl skutek spáchán.¹³ V současné době lze vývoj trestních zákonů považovat za pomalý, ale je nutné si uvědomit, že český trestní systém je založen na konzervatismu i a rigiditě.¹⁴ Zakotvování dílčích projevů restorativní justice je prováděno především prostřednictvím novel, nových dílčích zákonů a zřizováním nových institucí. Nespornou úlohu ve vývoji restorativní justice v České republice hraje vzdělávání, které je v gesci různých organizačních uskupení.

V prvé řadě je nutné definovat na základě jakých předpokladů lze stanovit závěr, že se jedná o restorativní projev. Pro posouzení využiji metodu, která je založena na komparaci naplňování restorativních principů co do nejvyšší možné míry, a to bez ohledu na to, co samotná česká právní úprava považuje za restorativní. Vycházet budu zejména z následujících základních pilířů restorativní justice:

1. z náhrady újmy a uspokojení potřeb účastníků,
2. z přijetí odpovědnosti pachatele a přispění ke snížení recidivy,
3. z principu participace.

1.3.1 Hmotněprávní projevy restorativní justice v trestním zákoníku

Trestní zákoník přijatý v roce 2009 obsahuje instituty, které jeví náznaky restorativního přístupu, ale pouze v omezené míře. V textu trestního zákoníku dokonce nenalezneme ani jednu zmínku o restorativní justici. V důvodové zprávě se zmiňuje příklon k restorativní justici pouze na jednom místě, a to ve spojení s ukládáním trestů. Konkrétně v zásadě upravené v § 38 odst. 3, která stanovuje při ukládání sankcí potřebu přihlédnout k právem chráněným zájmům poškozené osoby.¹⁵

¹³ BĚLOHRADSKÝ, René. BELISOVÁ, Natálie. BOŘIL, Petr. *Kamenné kříže Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Knihy 555, 2013, s. 50

¹⁴ GAJDOŠ, Radek. *Restorativní justice v České republice*. Brno, 2007. Rigorózní práce. Masarykova Univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva, s. 87–88

¹⁵ SCHEINOST, Miroslav a kol. *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I.: Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a názorech veřejnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2012, s. 5

Za projev restorativní justice v trestním zákoníku považují někteří odborníci i alternativní tresty. Ty jsou logickou reakcí na přeplněné věznice, v nichž se počet trestanců každý rokem zvyšuje. Faktem je, že vězení není ideálním prostředím pro žádného odsouzeného a pobyt v něm může vyvolat spoustu negativních dopadů nejen pro odsouzeného, ale i pro celou společnost.¹⁶ Smysl a účel alternativních trestů žádným způsobem nezpochybňuji a považuji je za krok správným směrem, nicméně se neztotožňuji s tvrzením, že se jedná o ryzí odraz restorativní justice. Pro restorativní proces je klíčové, zda byl trest jednostranně uložen autoritou, či je výsledkem předchozí společné dohody stran.¹⁷ Cílem je převzetí osobní odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin, což se mi jeví za předpokladu ignorování jeho potřeb a omezení jeho postavení v rámci trestního řízení za vysoce nepravděpodobné.

Institut upuštění od potrestání upravený v § 46 trestního zákoníku ukládá, že od potrestání pachatele se ustoupí za předpokladu, že mimo jiné lituje svého jednání a projevuje účinnou snahu po nápravě. Za projev lítosti lze považovat omluvu směřovanou obětem daného skutku a za projev snahy po nápravě naopak náhradu způsobené újmy, ať už penězi či jinou formou zadostiučinění. Snaha po nápravě zahrnuje i aktivní přístup pachatele v souvislosti s příčinou, důvody a následky svého jednání spočívající ve snaze identifikovat důvody, které vedly ke spáchání skutku, a pokus o změnu, aby se podobná situace již v budoucnosti neopakovala. Opět ani v tomto případě se nejedná o ryzí projev restorativní justice, neboť v první řadě ustanovení nepočítá s projevením lítosti přímo vůči oběti. To znamená, že k projevení lítosti není zapotřebí interakce mezi pachatelem a obětí, dle dikce trestního zákoníku lze tedy uskutečnit i jednostranně.¹⁸ Na druhou stranu se od projevu účinné snahy po nápravě požaduje, aby bylo zřejmé, že pachatel usiluje o to, aby mohl v budoucnu vést řádný život. Pro splnění všech povinností pachatele je opět nutná jeho aktivní snaha. Mezi kroky, které může učinit, patří například i částečná náhrada škody či náhrada nemajetkové újmy, nalezení zaměstnání, nastoupení na léčebný program atd. V zásadě se požaduje po pachateli, aby převzal odpovědnost za svůj čin a učinil upřímné kroky, které vedou k nápravě. I v této podmínce lze spatřit odrazy restorativní justice.¹⁹

¹⁶ FRYŠTÁK, Marek, ŽATECKÁ, Eva. *Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku*. Brno: Katedra trestního práva Právnické fakulty MU v Brně, 2007, s. 4-5

¹⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Alternativní neznamená restorativní aneb o co restorativní justice vlastně jde? (zaměřeno na aktuální otázky české sankční politiky)*. Trestněprávní revue. 2016, roč. 15, č. 11-12, s. 260–261.

¹⁸ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Smysl a účel trestu a rozsah zadostiučinění v trestním řízení z pohledu restorativní justice*. Brno, 2017. Disertační práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva s. 38-39

¹⁹ ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 2. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2020, s. 697-699

Za další dílčí aspekty restorativní justice lze považovat příklon trestního zákoníku k individualizaci trestu, trestu odnětí svobody jako ultima ratio, důrazu na prevenci a motivaci pachatele a snaha o jeho začlenění zpátky do společnosti. Na závěr zbývá konstatovat, že nejvýznamnějším projevem restorativní justice v trestním zákoníku podle definované metody hodnocení je bezpochyby zmiňovaný princip v § 38 odst. 3 trestního zákoníku a institut upuštění od potrestání. Oba zakotvené instituty jsou společně odrazem základního pilíře restorativní justice, a to je náhrada újmy a uspokojení potřeb účastníku.

1.3.2 Procesněprávní projevy restorativní justice v trestním řádu

Podobně jako trestní zákoník neobsahuje ani početně novelizovaný trestní řád přímý odkaz na restorativní justici. Oproti trestnímu zákoníku disponuje trestní řád četnými instituty, které obsahují bez ohledu na účel zákonodárce prvky restorativního přístupu. Ve většinovém měřítku se jedná především o odklony, ale i o další individuální instituty, jako jsou:

1. rozšíření nároku poškozeného i na nemajetkovou újmu a vydání bezdůvodného obohacení § 43 trestního řádu,
2. dohoda o vině a trestu § 175a trestního řádu,
3. podmíněné odložení podání návrhu na potrestání § 179g a násl. trestního řádu,
4. podmíněné zastavení trestního stíhání § 307 a násl. trestního řádu,
5. narovnání - § 309 a násl. trestního řádu.²⁰

Ad 1) V § 43 odst. 1 ve spojení s odst. 3 trestního řádu se vymezuje možnost spoluúčasti poškozeného v omezené míře na fázích trestního řízení formou vymezení určitých práv, kterými poškozený disponuje. V odstavci 3 se potom explicitně určuje náhrada škody a nemajetkové újmy.

Ad 2) Institut umožňuje uzavřít přijatelnou dohodu mezi státním zástupcem a obžalovaným s přihlédnutím k zájmům poškozeného o uzavření trestní věci. Dohoda o vině a trestu je inspirována angloamerickým právním systémem a je modifikována tak, aby odpovídala tradicím českého práva a právnímu řádu. Tento institut nese náznaky prvků restorativní justice, které ale nejsou využity ke svému plnému potenciálu, neboť hlavním důvodem pro zavedení tohoto institutu byla snaha o zrychlení trestního procesu. Z hlediska restorativní justice se můžeme zaměřit na pachatele a poškozené:

²⁰ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Smysl a účel trestu a rozsah zadostiučinění v trestním řízení z pohledu restorativní justice*. Brno, 2017. Disertační práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva s. 35-36

1. Pachatel – Podmínkou pro uzavření dohody je uznání viny a snaha o nápravu. Uzavřená dohoda může výrazně zmírnit trest, ušetřit stres z nejistého a dlouhého soudního procesu a pokusit se napravit vztahy mezi pachatelem a poškozeným. Pachatel se tedy stává jednou ze stran sporu namísto objektu a jeho rozhodnutí má značný vliv na další průběh.

2. Poškozený – Poškozený se může setkat s pachatelem a uzavřít dohodu o nápravě či náhradě škody a má tak zájem na rychlém průběhu procesu, aby mohlo dojít k nápravě škody. Tento institut však nelze považovat za plnohodnotný nástroj restorativní justice z několika důvodů.

- a) Soud může nebo také nemusí schválit uzavřenou dohodu a není tedy povinen respektovat tento institut.
- b) Jedná se o alternativní způsob řešení, což znamená, že dohodu nelze využít, pokud už začalo hlavní líčení.
- c) Účast poškozeného není nutná a může hájit jeho zájmy státní zástupce.
- d) Hlavním cílem institutu je zrychlení a zefektivnění trestního procesu. Prvky restorativní justice jsou pouze sekundární benefit.²¹

Ad 3) Tento institut je součástí trendu spočívající v širším využívání odklonů v České republice, kdy se státní zástupce snaží uplatnit méně intenzivní, ale stále efektivní formy státního donucení. Argumenty pro přijetí a využití podmíněného odložení podání návrhu na potrestání vycházejí z principů restorativní justice. Jedná se hlavně o snahu vyřešit konflikt mezi podezřelým, poškozeným a státem, zabezpečit pomoc oběti a vyhnout se nadměrné stigmatizaci podezřelého. Ten se musí k trestnému činu doznat v plném rozsahu, uhradit případnou škodu, která mohla poškozenému vzniknout, nebo uzavřít dohodu o její nápravě a souhlasit s využitím tohoto nástroje. Státní zástupce pak přihlédne k dosavadnímu životu podezřelého, okolnostem a závažnosti trestného činu, a pokud uzná za vhodné využít tento institut je podezřelému ustanovena zkušební doba (obvykle 6–24 měsíců, výjimečně až 5 let) po kterou má možnost a povinnost vést řádný život. Rozdíl oproti institutu podmíněného zastavení trestního řízení spočívá v tom, že pachatel zde vystupuje jako podezřelý, nikoliv obviněný. Pokud se podezřelý neosvědčí, pokračuje se ve zkráceném přípravném řízení.²² Na první pohled je institut podmíněného odložení podání návrhu na potrestání velice obdobný

²¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád II., § 157–314, Komentář, 7 vydání*, Praha: C.H. Beck, 2012, str. 2259–2291.

²² Tamtéž, s. 2377–2387.

s institutem podmíněného zastavení trestního stíhání. Restorativní prvky jsou u obou institutů stejné proto odkazují níže na popis podmíněného zastavení trestního stíhání.

Ad 4) Původně zavedeno pro zrychlení a zefektivnění trestního řízení. Tento institut vychází z principů restorativní justice, a proto také slouží k zajištění nápravy vztahů mezi obviněným a poškozeným. Použitím tohoto nástroje může soud v řízení o přečinu a státní zástupce v přípravném řízení podmíněčně zastavit trestní stíhání. Ovšem pouze za předpokladu, že jsou splněny základní podmínky:

- a) Obviněný se k činu musí doznat a dostane tak možnost přijmout zodpovědnost za své jednání.
- b) Obviněný nahradí případnou škodu poškozenému.
- c) Využití tohoto nástroje je vhodné s přihlédnutím na dosavadní život obviněného okolnostem a závažnost činu.

Pokud jsou podmínky splněny a obviněný souhlasí s využitím tohoto institutu, vzniká mu zkušební doba (obvykle 6–24 měsíců, výjimečně až 5 let), po kterou má možnost a povinnost vést řádný život.²³ Institut částečně naplňuje restorativní princip dobrovolnosti, neboť je zapotřebí souhlasu pachatele. Problém tkví v tom, že z procesu je většinou zcela vyčleněn poškozený. Jakožto závazek pachatele je zohledněna pouze náhrada škody, která má uspokojit zájmy poškozeného. V takovém případě se hovoří z pohledu restorativní justice o částečném převzetí osobní odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin.

Ad 5) Institut narovnání je důležitým nástrojem restorativní justice a ve své podstatě se jedná právní dohodu mezi konkrétní obětí trestného činu a obviněným, kterou schvaluje soud nebo státní zástupce a umožňuje ukončit trestní stíhání v případě splnění stanovených podmínek. Tyto podmínky zahrnují souhlas oběti i obviněného s využitím tohoto nástroje, doznání obviněného k trestnému činu a uhrazení případné škody. Narovnání je vhodné použít v situacích, kdy trestný čin připomíná spíše konflikt dvou stran (pachatele a oběti), a veřejný zájem o potrestání pachatele je spíše malý. Je důležité zdůraznit, že pachatel přijímá odpovědnost za své jednání a snaží se o nápravu škody a narovnání vztahů, poškozený se také snaží dosáhnout smíru a veřejný zájem je zastoupen soudem nebo státním zástupcem. Tento nástroj je vhodný také při řešení trestných činů mladistvých.²⁴ Narovnání považují za institut, který nejvíce odpovídá pojetí restorativní justice. Hlavním důvodem je požadavek souhlasu

²³ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní řád II., § 157–314, Komentář, 7 vydání, Praha: C.H. Beck, 2012, s. 3475–3499

²⁴ Tamtéž, str. 3509–3526

nejen obviněného, ale také poškozeného. Významná je také povinnost vyrovnat se s poškozeným, tudíž je kladen důraz na jeho zájmy a potřeby.²⁵

1.3.3 Projevy restorativní justice v dalších trestních zákonech

Projevy restorativní justice v České republice můžeme spatřit ve světle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Podle ustanovení §1 odst. 2 zákona se stanoví, že projednáním protiprávních činů, kterých se dopustily děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustí, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Soudní řízení musí být vedeno způsobem, aby se předcházelo dalšímu páčání protiprávních činů. V citovaném zákoně můžeme spatřit odrazy principů restorativní justice. Patrné je převzetí společné odpovědnosti společnosti za čin mladistvého a vyvození důsledků, které se orientují zejména na předcházení další trestné činnosti. Důraz se klade na individuální odpovědnost mladistvého, nikoli na pouhé přijetí formálního trestu.²⁶ Poskytnutí většího prostoru pro strany dotčené trestním činem je základním předpokladem pro možnost aplikace restorativní justice a jejich principů.

Jeden z hlavních odrazů restorativní justice v České republice nalezneme v zákoně o Probační a mediační službě. Za nejvíce restorativní program, co se týká naplňování restorativních cílů je bezpochyby restorativní program zvaný mediace. Mediace byla zakotvena zákonem o Probační a mediační službě dle § 2 odst. 2. Mediace je momentálně v gesci probačních a mediačních úředníků a asistentů. Zákon o Probační a mediační službě obecně nijak nedeklaruje přízeň k restorativní justici, avšak z důvodové zprávy lze vyčíst, že zákon byl přijat s ohledem na naplňování restorativních principů. Důvodová zpráva zmiňuje snahu nalézt cestu k optimálnímu naplnění účelu trestu mimo současné retributivní pojetí justice.²⁷

Kromě zákona o Probační a mediační službě nalezneme značný pokrok v rámci restorativních principů také v zákoně o obětech trestných činů. Zákon se zaměřil na posílení pozice oběti v rámci trestního stíhání s ohledem na garanci šetrného přístupu ze strany orgánů činných v trestním řízení. V zákoně bylo ukotveno i nové pojetí oběti trestného činu. Za tu se považuje fyzická osoba, které bylo nebo mělo být ublíženo na zdraví, byla jí způsobena

²⁵ JONÁŠOVÁ, Aneta. *Restorativní justice a její projevy v českém trestním právu*. Brno, 2017. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva, s. 62–68

²⁶ SCHELLE, Karel, BÍLÝ, Jiří. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 157.

²⁷ Sněmovní tisk 542/4: Vládní návrh zákona o Probační a mediační službě. Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky [online]. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna: Praha, s. 9 [cit. 4. 10. 2021].

majetková či nemajetková újma či na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Zároveň platí, že obětí je osoba, která utrpěla újmu smrtí blízké osoby. Obecně platí, že fyzická osoba se považuje za oběť, pokud se tak cítí, dokud není prokázán opak. Na první pohled je patrné, že došlo k rozšíření pojetí oběti trestného činu. Ve srovnání se nyní pojem přibližuje pojetí poškozeného z pohledu restorativní justice.

2 Restorativní programy

2.1 Pojem restorativní program

Restorativní program je pojem, který je definován prostřednictvím základních zásad restorativní justice. Názvem restorativní program se rozumí jakýkoli proces, který je veden v souladu s principy restorativní justice a jehož smyslem je dosažení restorativních cílů. Jádrem každého restorativního procesu je participace stran. Účastní se ho zejména oběť, pachatel a případně každá další osoba, kterou určitým způsobem zasáhl či ovlivnil spáchaný trestný čin. Každý restorativní proces je ovšem nutné hodnotit individuálně, co se týče vhodnosti počtu zúčastněných osob. Pokud dojde k uzavření dohody mezi stranami v rámci restorativního programu, dosáhneme tzv. restorativního výsledku. Do restorativního výsledku spadá nejčastěji náhrada způsobené újmy či škody. Při posuzování vhodnosti dohody je nutné pohlížet jak na individuální potřeby oběti a pachatele, tak i na kolektivní potřeby společnosti. Ideálním výsledkem je uspokojení potřeb všech stran do nejvyšší možné míry. Mezi základní typy restorativních programů řadíme mediaci, restorativní konference a kruhy. Mimo tyto tři základní pilíře restorativních programů můžeme zmínit i kvazi restorativní programy. Specifické jsou zejména tím, že k jejich řádnému uskutečnění není nutná účast oběti. Do kvazi restorativních programů se řadí především komunitní panely a rady, kruhy podpory a odpovědnosti a programy pro zástupné oběti. Restorativní programy představují účinný nástroj pro aktivní účast pachatele, obětí a dalších zúčastněných stran k tomu, aby se napravily následky trestné činnosti. V ideálních případech jsou schopny zmírnit utrpení účastníkům programu a fungovat jako prevence k recidivě. Restorativní programy poskytují možnost aktivního výstupu stran, zejména s ohledem na převzetí odpovědnosti za své jednání. Dalším cílem restorativních programů je poskytnout pomoc a podporu obětem s ohledem na jejich spoluúčast na procesu, obnovit rovnováhu v komunitě, odsoudit protiprávní jednání a povzbudit pachatele k převzetí odpovědnosti. Restorativní programy v sobě zahrnují spoustu potenciálu v rámci pozitivního dopadu na všechny zúčastněné osoby. Mezi pozitivní dopady patří například možný terapeutický dopad na participanty, větší spokojenost oběti s procesem, vyšší pravděpodobnost, že pachatelé nebudou opakovat trestnou činnost a že se zpátky začlení do společnosti, možnost zapojení komunity do procesu a mnoho dalších výhod. Její flexibilita umožňuje doplňovat trestní řízení ve všech fázích.²⁸ Z výzkumu, který byl prováděn na území České republiky a týkal se mediace vyplývá, že většina respondentů má kladný vztah k mediaci,

²⁸ Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 14-21.

ale i přesto panuje značná neochota ji podstoupit ve vlastním případě. Obecně respondenti vnímají výhody mediace pouze pro pachatele či obě strany.²⁹

2.2 Mediace

2.2.1 Úvod

První restorativní program, na který se zaměřím a který je již běžně využíván i v České republice, je mediace. Mediace bezpochyby představuje jednu z nejznámějších metod řešení konfliktů. Celá podstata řešení konfliktu je založena na přítomnosti třetí, nestranné strany, a to mediátora, který hraje klíčovou úlohu v celém průběhu tohoto restorativního programu. Mediace je založena na přesvědčení, že strany jsou schopny si své konflikty urovnat mezi sebou samy a mediátor slouží pouze jako prostředník diskuse.³⁰ Tento restorativní program má hluboké historické kořeny, kdy již v době primitivních společenství existovala hlava kmenu, která plnila funkci mediátora při řešení sporů mezi jednotlivými členy komunity. Zachovaly se i doklady z dob tradičních společností o konání mediace prostřednictvím literárních děl filozofů, například Konfucia.³¹ Největší rozkvět mediace přichází během 90. let dvacátého století. Teorie i praxe se zaměřila na zefektivnění postupů a vymezení profese mediátora. V této době dochází i k zakotvení mediace do trestních systémů jednotlivých států.³² Kvůli dlouhému vývoji tohoto základního instrumentu restorativní justice lze na mediaci pohlížet z několika rovin. Podle Groenhuijsena lze mediaci dělit do tří základních modelů, a to: mediace jako součást tradičního trestního procesu, mediace jako alternativa k trestnímu řízení, a mediace jako součást trestního procesu, která je využívána po rozhodnutí soudu o vině a trestu, jakožto řešení sporu mezi poškozeným a obviněným.³³

2.2.2 Cíle mediace

Mediace je založená na bázi dobrovolnosti. Svým způsobem se má jednat o ozdravný proces, jehož výsledkem je osobní setkání oběti a pachatele. Strany spolu vzájemně hovoří o spáchaném trestném činu, jeho důsledcích a diskutují nad možností nápravy narušených vztahů, ať už se jedná o náhradu škody či jiné vhodné zadostiučinění. Pachatel je

²⁹ ROZUM, Jan. a kol. Uplatnění mediace v systému trestní justice I. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, s. 68-67

³⁰ DOUBRAVOVÁ, Dagmar. a kol. *Probace a mediace*. Praha: Portál, 2010, str. 6.

³¹ HOLÁ, Lenka. *Mediace*. Praha: Grada, 2003, s. 26-30.

³² DOUBRAVOVÁ, Dagmar. a kol. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001, str. 8.

³³ GROENHUIJSEN, Marc. *Victim – offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation on some European jurisdictions*. In: *Victim – Offender Mediation in Europe: Making restorative Justice Works*. Leuven: Leuven University Press, 2000.

prostřednictvím mediace veden k převzetí vlastní odpovědnosti. Během ní je konfrontován s následky svého jednání a je přímo účasten případnému řešení nápravy. Mediace má zprostředkovat zkušenost, která bude mít v ideálním případě pozitivní emocionální efekt pro obě strany. Zároveň dochází při užití mediace v otázce středobodu zájmu řešení trestného činu k přesunutí veřejného zájmu, na kterém je i mimo jiné založen trestní systém v České republice, na zájem soukromý. To znamená na zájem osob, kterých se trestný čin přímo dotknul. Úkolem mediace je vytvoření prostoru k umožnění dohody mezi stranami, a to přiměřeným, pro obě strany akceptovatelným způsobem.³⁴ Ideálním výsledkem mediace je uzavření společné dohody mezi pachatelem a obětí, která se dotýká způsobu urovnání sporu a náhrady škody. Samotná dohoda slouží jako podklad pro rozhodnutí soudu či státního zástupce.³⁵

2.2.3 Základní zásady mediace

Tím nejzákladnějším principem mediace je dobrovolnost stran k účasti na mediaci. Zároveň si strany na základě svobodné vůle mohou rozhodnout o ukončení mediaci, a to kdykoli v jejím průběhu. V žádném případě nelze účast na mediace vynucovat prostřednictvím sankcí či jiných obdobných opatření. Nezávislost a nestrannost mediátora je dalším předpokladem pro řádný výkon mediace. Mediátor nesmí být finančně ohodnocen stranou sporu a nesmí být předem zaujatý vůči osobám či věci, které jsou předmětem mediace. S tímto principem je úzce spjatý také princip vyváženosti. Předpokladem vyváženosti je poskytnout stranám mediace stejný prostor k tomu, aby vyjádřily své potřeby, myšlenky a návrhy, jak situaci vyřešit. Tyto základní principy mediace platí jak pro mediaci v rámci civilního procesu, tak i trestního řízení. Zvláště na základní principy je kladen důraz u mediace v rámci trestního řízení, protože její výsledek je v rukách samotných stran a mediátor do obsahu dohody nijak nezasahuje.³⁶

2.2.4 Fáze mediace

Mediace se stejně jako většina restorativních programů dělí do jednotlivých fázích, které jsou sestaveny a vedeny takovým způsobem, aby bylo výsledkem mediace uzavření spravedlivé dohody mezi stranami konfliktu. Jednotlivé fáze mediace nejsou zcela jednotné a odlišují se podle toho v jakém státě je trestní systém. V první fázi se mediátor seznámí s případem a případně kontaktuje oběť a pachatele, a obeznámí je s obsahem restorativního programu, co

³⁴ DIGNAN, James. *Understanding victims and restorative justice*. Maidenhead: Open University Press, 2005, s. 83-86.

³⁵ DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Trestní řád: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 667-678

³⁶ DOLEŽALOVÁ, Martina, LEYNSEELE, Patrick Van. *Mediace v právním prostředí*. Právní rozhledy, 2012, č. 12, s. 419-421.

přináší, jaké jsou podmínky, včetně s rolí mediátora. Po tomto nezbytném kroku proběhne individuální schůzka mediátora s obětí a pachatelem, při které strany sdělí mediátorovi své podmínky, potřeby a vůli se zúčastnit mediace. Výsledkem první fáze je v ideálním případě dohoda o tom, že mediace mezi pachatelem a obětí se uskuteční a stanoví se termín konání první schůzky. Nicméně může se stát, že i tato přípravná fáze je již poslední, neboť se nenajde dostatečná vůle kohokoliv ze stran dále pokračovat v procesu. V druhé fázi, ve které dochází k fyzickému setkání pachatele s obětí, je klíčová úloha mediátora, aby schůzku uvedl a převzal počáteční iniciaci, neboť je vždy potřeba počítat s rizikem, že oběť i pachatel jsou ze samotného střetnutí v určitém napětí a nejistotě. Mediátor ve svém úvodním projevu představí všechny zúčastněné strany včetně svojí role a stanoví pravidla pro řádný průběh mediace. První, kdo se po mediátorovi ujímá slova, je oběť, která má možnost hovořit nejen o samotné újmě, ale taky o záležitostech, kterým nevěnuje soud dostatečnou pozornost. Zpravidla se snaží popsat pachateli námahu, kterou musel v souvislosti s trestným činem snášet a strpět. Po vyjádření oběti přichází na řadu pachatel, který nejčastěji popisuje motivy svého jednání. Mediátor v průběhu projevu stran musí bedlivě naslouchat oběma stranám, vstupovat s vhodnými otázkami a podporovat obě strany k tomu, aby sdělily všechny své potřeby a strasti, které v sobě dusí. Právě ona úplnost informací vede k častějšímu porozumění mezi stranami navzájem. Mediátor mimo jiné slouží i jako brzda v případě, kdy mediace směřuje tam, kam nemá, nebo kdy dochází k porušování předem zmiňovaných pravidel. Na konci každého setkání mediátor v krátkých bodech a nestranně shrne výsledky dané schůzky. Počet jednotlivých setkání se liší v závislosti na složitosti případu a schopnosti stran najít vhodnou dohodu, na které by se všichni shodli. Poslední, třetí fázi úspěšné mediace je sepsání a odsouhlasení dohody. Obsahem dohody je způsob řešení následků trestné činnosti, náhrada škody a další jakékoli vhodné náležitosti v souvislosti s jednáním a spáchaným trestným činem. Mediátor na samotném konci zopakuje výsledek mediace, ocení obě strany za jejich přístup a nabídne možnost dalšího případného kontaktu v případě potřeby. Faktem ovšem je, že mediace nemusí vždy končit dohodou, a naopak skončí v samotném průběhu z důvodu neschopnosti stran najít společnou dohodu.³⁷

2.2.5 Mediátor

Jak již bylo zmíněno role mediátora je klíčová pro úspěšný průběh mediace. Zákonné podmínky pro výkon mediace v rámci trestního řízení se stát od státu liší. To stejné platí i pro podmínky a četnost využití tohoto restorativního programu. Obrovskou výhodou

³⁷ DOLEŽALOVÁ, Martina, LEYNSEELE, Patrick Van. *Mediace v právním prostředí*. Právní rozhledy, 2012, č. 12, s. 423-426.

využívání mediátorů je bezesporu snižující se zátěž samotných soudů. Mimo zákonné požadavky kladené na mediátora lze obecně stanovit jeho charakterové vlastnosti, kterými by měl každý kvalitní mediátor disponovat. Mezi ně patří zejména svědomitost, spolehlivost, sebekázeň, vytrvalost.³⁸ V první řadě by měl mediátor vystupovat a jednat s účastníky mediace takovým způsobem, aby vyvolával důvěru a zároveň působil nestranně a nezájatě. Faktem je, že mediátorovo osobní hodnocení kvality dohody není podstatné, neboť hlavním cílem je, aby dohoda vyhovovala v co nejvyšší míře oběma stranám mediace.³⁹ Existují dva přístupy mediátora k případu, které odrážejí jeho míru angažovanosti v samotném procesu. První přístup tkví v možnosti mediátora nasměrovat strany k určitému řešení. To je možné za podmínky využití odborných znalostí a zkušeností, kterými mediátor disponuje. Tento přístup se odborně nazývá evaluativní čili hodnotící a umožňuje mediátorovi hodnotit navrhované varianty stran z hlediska vhodnosti a účinnosti. Opačný přístup, též odborně nazýván facilitativní, takové zásahy mediátora neumožňuje. Mediátor vstupuje do procesu pouze za účelem vedení procesní stránky průběhu mediace. Dohodu si strany stanoví samy a mediátor ji v žádném případě nehodnotí, neboť hlavní podstatou je vzájemná spokojenost stran v nejvyšší možné míře.⁴⁰ Mediace v rámci trestního řízení klade vysoké nároky na vzdělanost a odbornost mediátorů. Jak již bylo zmíněno, jednotlivé požadavky na mediátory se v rámci justičních systémů různých zemí liší. Nicméně po obecné stránce lze určit základní předpoklady požadované po mediátorovi. V první řadě by měl mediátor disponovat znalostmi v odvětví viktimologie a znalostmi týkající se průběhu trestního řízení, zejména s ohledem na to, jak může mediace ovlivnit průběh trestního řízení. Mediátor by měl projít řadou školení a být připraven na zvládnutích krizově emočních situacích.⁴¹ Za vhodné považují získat základní znalosti v oblasti duševního zdraví člověka. Důležitou roli hraje schopnost mediátora poznat, kdy je vhodné doporučit účastníku mediace vyhledání odborné psychiatrické či psychologické pomoci. V neposlední řadě je potřeba dbát na kvalitní komunikaci mezi mediátorem a orgány činnými v trestním řízení. Spolupráce mediátora s těmito orgány je klíčová zejména v prvotní a konečné fázi mediace.

³⁸ HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011, s. 218.

³⁹ Tamtéž s. 245.

⁴⁰ Tamtéž, s. 105.

⁴¹ ALBRECHTOVÁ, Lucie. *Mediace v trestním řízení*. Praha, 2016. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta – Katedra trestního práva s. 19.

2.3 Konference

Dalším typickým restorativním programem jsou konference, mezi které patří rodinné skupinové konference a komunitní konference. Konference mají mnoho společného s mediací, zejména setkání pachatele a obětí tváří v tvář. Mimo tyto dva základní subjekty jsou ovšem konference zúčastněny i další osoby, zejména rodinní příslušníci oběti i pachatele či komunita. U mediace i u konferencí se musí rozlišovat ta, která je konána v rámci civilního a trestního řízení. Obě varianty mají spolu spoustu společného, co se procesu týče. Hlavní rozdíl tkví v předmětu konfliktu, kde se u trestněprávní varianty řeší způsobená újma a snaha o nápravu narušených společenských vztahů. Základním argumentem pro vhodnost využití konferencí naproti mediace je zejména přítomnost osob, které podporují a vyvolávají důvěřivé prostředí vůči oběti. Naopak u pachatele může přítomnost dalších osob vyvolat pocit větší osobní odpovědnosti a tím přijetí následků vycházejících ze spáchaného skutku.⁴² U rodinných skupinových konferencí dochází ke svolání rodinných příslušníků, přátel a dalších osob blízkých jak od oběti, tak i pachatele. Komunitní konference jsou zpravidla v gesci komunitních skupin či obdobných organizací. Programu se může účastnit každý, kdo má zájem na řešení případu. Zpravidla se stejně jako u rodinných konferencí účastní osoby, které mají určitý vztah k oběti či pachateli. Příkladem osoby, která má zájem na řešení případu, může být spolupracovník oběti.⁴³

2.3.1 Cíle konference

Cílem konferencí je dosáhnout obecně restorativního výsledků pro všechny zúčastněné strany. Mimo ozdravný proces mířený nejen vůči oběti a pachateli, ale také ostatních zúčastněných osob, je také cílem jasně vymežit dopady trestné činnosti. V neposlední řadě se lze pokusit pomocí konference zabránit opakování další trestné činnosti a stimulovat motivaci pachatele k náhradě způsobené újmy.⁴⁴ K tomu mají pomoci zúčastněné osoby, které mohou přímo působit na oběť a pachatele a tím sledovat oběť v rámci jejího ozdravného procesu. Naopak u pachatele mohou osoby dohlédnout na pachatele prostřednictvím sledování jeho chování a pravidelnou kontrolou, zda pachatel dodržuje rehabilitační a další nápravná opatření,

⁴² TOMÁŠEK, Jan a kol. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019, s. 15-19.

⁴³ Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 27-29.

⁴⁴ TOMÁŠEK, Jan a kol. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019, s. 80-83.

kteřé se zavázal dodržet a kteřá mají význam s ohledem na prevenci v rámci opakování trestné činnosti.

2.4 Kruhy

Posledním tradičním restorativním programem jsou kruhy, tzv. talking circles. I tento restorativní program má bohatou minulost a původně byl spojován s duchovními a léčebnými rituály. Na podobném principu lze kruhy využít k řešení trestné činnosti. V zásadě se jedná o komunitní dialog, který se využívá zpravidla k řešení méně závažných provinění. Kruhy lze modifikovat dle situace a lze je využít pro širokou škálu i mimo trestní řešení konfliktů. Příkladem může být zavedení kruhů ve školách či v samotných komunitách.⁴⁵ Kruhy můžeme dělit do několika typů:

- a) kruhy určené pro řešení konfliktů,
- b) kruhy včasné intervence,
- c) léčebné kruhy.

Ad a) Tento typ kruhu se soustřeďuje na vyřešení konfliktu ještě předtím, než vygraduje v trestnou činnost. Předpokladem pro úspěšný proces je vytvoření ozdravného prostředí, ve kterém může probíhat diskuse skupinově či ve dvojici.

Ad b) Naopak kruh včasné intervence směřuje vůči pachatelům v trestním řízení. Základním východiskem je aktivní role komunity a oběti pro vydání doporučení, které stanovuje, jaký ozdravný proces je vhodný pro pachatele, oběť i komunitu.

Ad c) Léčebný kruh poskytuje podporu všem, kteří procházejí krizí a potřebují k uzdravení pomoc. To znamená, že se tento typ kruhu vztahuje nejenom na oběti trestných činů, ale také na osoby před zahájením trestního stíhání či na osoby, které jsou ve výkonu trestu. Léčebné kruhy jsou zpravidla v gesci tzv. strážce kruhu neboli osoby odpovědné za vedení kruhu.⁴⁶

2.4.1 Fáze a cíle kruhu

Kruh se skládá ze čtyř fází. Je třeba:

1. zjistit, zda na konkrétní případ je vhodné použít daný typ kruhu,

⁴⁵ CHAPMAN, Tim a KREMMELE, Katrin. *Community in Conflict in Intercultural Contexts and How Restorative Justice Can Respond*, in Pali, B. a Aertsen, I. (eds.), *Restoring Justice and Security in Intercultural Europe*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2018, s. 144–163.

⁴⁶ MACKINNON, Joane. *Bringing Balance to the Scales of Justice*, Charlottetown: MCPEI Indigenous Justice Program. 2018, s. 43–44.

2. připravit samotné strany a další zúčastněné osoby na průběh kruhu,
3. realizovat samotný průběh kruhu, jehož smyslem je najít konsensuální dohodu mezi účastníky,
4. ustanovit návazné kroky a pomocí vhodných prostředků zajistit dodržování dohody.

Cílem restorativního programu kruhu je posílení vzájemnosti mezi jednotlivými členy komunity v souvislosti s podporou postavení oběti, pachatele a členů společnosti. Smysl tkví v podpoře uzdravení všech, kteří potřebují pomoc, zejména oběti, ale program směřuje i vůči pachatelům a snaží se podpořit jejich reintegraci zpátky do společnosti. Zároveň se jedná o efektivní nástroj pro řešení konfliktů uvnitř společnosti.⁴⁷ Především bych vyzvedl kruhy určené pro řešení konfliktů preventivní funkcí, která skýtá potenciál k předcházení trestných činů.

⁴⁷ Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 30-32.

3 Restorativní programy v zahraničí

Restorativní programy nemají v České republice dostatečnou zákonnou oporu. Ve světě nalezneme spoustu východisek, jak se lze vypořádat se zakotvením programů do právních rádu. Není ani výjimkou, že v některých zemích zcela chybí zákonná úprava restorativních programů a jejich užívání je upraveno odlišnou formou. Příkladem může být Jihoafrická republika, která restorativní programy zavedla prostřednictvím oprávnění státního zástupce a zcela se vyhnula legislativnímu zakotvení. Restorativní programy jsou prováděny ve vzájemné spolupráci státního zástupce a neziskových nestátních organizací. Začlenění restorativních programů do právního rádu má však své opodstatnění z důvodu právní jistoty a vytvoření pevných základů pro jejich další rozvoj.⁴⁸ V této kapitole uvedu právní úpravu států či případné řešení právních otázek ohledně užívání restorativních programů, které mohou sloužit jako inspirace pro efektivní řešení absence zákonné úpravy restorativních programů v České republice.

3.1 Právní úprava ve vybraných zemích mimo Evropskou unii

Principy restorativní justice a restorativní programy se v dnešní době aplikují po celém světě. Přístup k restorativní justici a její právní úpravě je celá řada a každý stát se s danou otázkou musí vypořádat. S ukotvováním restorativních programů vzniká mnoho právních otázek. Priorita zákonodárce by měla směřovat k úpravě, která se pohybuje v mantinelech základních zásad restorativních programů s ohledem na dosažení restorativních cílů. Další otázkou je, jaký primární zájem má v dané společnosti restorativní přístup řešit. V Africe je restorativní justice spojována především s obnovením praktik řádného fungování soudnictví v souvislosti s využíváním restorativních programů a odklonů k řešení přeplněnosti věznic. V Asii se restorativní justice koncentruje zejména na nezletilé s cílem podpořit jejich nápravu a jejich začlenění zpátky do společnosti za užití restorativních programů.⁴⁹ V Austrálii se zpočátku využívaly restorativní programy k řešení sexuálních trestných činů. Téměř polovina případů byla řešena prostřednictvím restorativních konferencí. Austrálie je také věhlasná užíváním restorativních rodinných konferencí, které představují modifikovanou verzi Novozélandské varianty. Takzvaný „Wagga“ model klade důraz na širší zapojení oběti a pachatele. Facilitátorem je policejní úředník, který si prochází škálou odborných školení, které přispívají k snadnějšímu vedení a k dosažení potřebných cílů konference. Severní Amerika a

⁴⁸ Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 11.

Kanada zaměřily v ranném vývoji svou pozornost využívání restorativních programů v trestních věcech na případy mladistvých pachatelů. Na základě pozitivních výsledků analýz týkajících se recidivy mladistvých se užívání restorativních programů přeneslo i na zletilé pachatele.⁵⁰

3.1.1 Jihoafrická republika

Jihoafrická trestněprávní politika byla silně orientována na retributivní justici. Její zájem zcela směřoval k trestu a samotný jeho výkon byl vnímán jako dostatečné zadostiučinění vůči oběti i společnosti. V roce 1992 byla oficiální cestou v Jihoafrické republice představena restorativní justice a její cíle prostřednictvím konference pořádané národním institutem pro prevenci kriminality a rehabilitace pachatelů zpátky do společnosti. Na této konferenci byl představen restorativní program mediace jako efektivní prostředek řešení narušených vztahů mezi pachatelem a obětí. Avšak do této doby nebyly prosazeny snahy o zakotvení restorativních programů do právního řádu. Nicméně Jihoafrická republika je specifická tím, že restorativní programy jsou v praxi aplikovány bez ohledu na trestní legislativu.⁵¹

V Jižní Africe se v lokalitách, kde nebyla dostatečná důvěra obyvatel v soudní systém, zformulovala takzvaná komunita mírových výborů. Tyto mírové výbory jsou zodpovědné za vedení řady restorativních programů a jejich existence není zákonně podchycena a oficiálně nebyla ani pod záštitou státní moci. V posledních letech se ovšem začala formulovat spolupráce s policejními orgány. Představa byla taková, že měl zájemce o restorativní program možnost přímo kontaktovat mírové výbory nebo v opačném případě policii, která na základě vhodnosti a složitosti případy převáděla na mírové výbory.⁵² Momentálně z politických důvodů mírové výbory pozastavily svou činnost.⁵³

Restorativní justice v Jihoafrické republice funguje jako doplněk v rámci klasického retributivního trestního řízení. Judikatura přijala maximalistický přístup a je čistě v diskreci orgánů činných v trestním řízení, zda se rozhodnou aplikovat restorativní program či jiné restorativní principy pro konkrétní případ. Judikatura předpokládá, že právě orgány činné v trestním řízení jsou schopny po podrobném zkoumání případu určit, zda by užití

⁵⁰ BARNES E. Bruce. *An Overview of Restorative Justice Programs*. Hawai: University of Hawai'i, 2013, s. 103-106.

⁵¹ BAILEY, Razaan, EKİYOR Thelma. *Promoting restorative justice in South Africa's correctional services - Prison transformation project*. Cape town: University of Cape town, 2007, s. 19.

⁵² VAN NESS W. Daniel. *An Overview of restorative justice around the world: Bangkok: Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice*, 2005, s. 8

⁵³ Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 29.

restorativního programu přineslo kýžený výsledek. V žádném případě nelze konstatovat, že Jihoafrická republika přijala ať už kodifikační nebo rozhodovací praxí soudu všechny restorativní principy. Zákonná úprava restorativních programů zcela absentuje.⁵⁴ Trestní řád Jihoafrické republiky zakotvuje během celého průběhu trestního řízení poměrně rozsáhlé pravomoci státního zástupce a soudu. Státní zástupce má pravomoc z jeho autority stáhnout žalobu jakékoli povahy, a to kdykoli před přiznáním viny obžalovaným. Soud má až na výjimky diskreci každý případ odložit za splnění soudem stanovených podmínek, rozhodnout podmíněným odsouzením, uložit pokutu či propustit osobu s napomenutím. Trestní řád dokonce v určitých případech umožňuje případ komunitně rozhodnout.⁵⁵ Tato možnost poskytuje širokou škálu využití restorativních programů. Prostřednictvím těchto institutů bylo v Jihoafrické republice umožněno aplikovat restorativní programy. Jako základní výhody tohoto modelu spatřuji především flexibilitu využití restorativních programů. Zda a jaký restorativní program se využije, závisí na vůli orgánů činných v trestním řízení, případně na domluvě s dotčenou komunitou, které byl svěřen výkon restorativního programu. Nicméně takový přístup skýtá i riziko neochoty využívat restorativní programy s ohledem na délku samotného procesu a tím i prodloužení celého trestního řízení. Nejednotný přístup také může vést k velkým odlišnostem v četnosti aplikace, formy a kvality restorativních programů. V neposlední řadě vyvstává otázka, do jaké míry jsou při aplikaci restorativních programů dodržovány základní principy a zásady restorativní justice.

3.1.2 Nový Zéland

Ačkoliv je Nový Zéland právem považován za jednoho z hlavních lídrů v aplikaci restorativní justice a její principy mají pevně ukotvenou tradici v kultuře a společenském životě Nového Zélandu, tak se začíná objevovat významnější aplikace restorativních programů v trestním právu až po roce 1989, kdy vešel v platnost Oranga Tamariki Act, který upravuje právní ochranu a odpovědnost dětí a mladistvých. Po roce 1990 se pak restorativní praktiky začínají aplikovat i u vybraných případů zletilých pachatelů. Vzhledem k rostoucímu trendu využívání restorativních programů v jednotlivých případech vešel v roce 2002 v platnost nový trestní zákon, zákon o právech obětí a zákon o podmíněčném propuštění, které formálně upravují restorativní programy v trestním právu. Programy restorativní justice jsou poté už začleněny ve vězeňském zákonu z roku 2004. Nový Zéland usiluje, aby všechny okresní soudy

⁵⁴ GOVENDER Shamla. *The Role of Restorative Justice in the Sentencing of Adult Offenders Convicted of Serious Crimes: Some Reflections Through The Case Law*. Durban: University of Kwazulu-Natal school of law, 2020, s. 41-45.

⁵⁵ Criminal Procedure Act. 1977. South Africa. <https://www.justice.gov.za/legislation/acts/1977-051.pdf>.

měly přístup k institutu restorativní justice. Velký důraz je kladen na kulturní a společenské potřeby obětí i pachatelů, a proto jsou služby restorativní justice poskytovány certifikovanými skupinami složenými z místních komunit, které jsou sdruženy v Restorative Justice Network, kterou zaštituje ministerstvo spravedlnosti.⁵⁶ Na Novém Zélandu je tedy 5 zákonů, které vytváří základní právní osnovu, které se zaměřují na co nejefektivnější využívání restorativních programů a restorativní justice obecně. Zcela klíčové je ovšem uvést, že ani Nový Zéland nelpí zásadním způsobem na rigidní právní úpravě. Naopak zastává stanovisko, že jednou z nejméně ceněných vlastností restorativních programů je jejich flexibilita. Proto je jejich užívání v trestní praxi je upraveno pouze rámcově, takovým způsobem, aby poskytovalo dostatečnou právní jistotu a předvídatelnost práva.⁵⁷

Oranga Tamariki Act, neboli zákon o dětech, mladistvých a jejich rodinách je zákon, který se zabývá kriminalitou dětí a mladistvých a mezi jeho hlavní přínos patří formalizování procesu vytvoření nápravné rodinné konference, která se zaměřuje na hodnoty restorativní justice: přijetí odpovědnosti, nápravu škody a interakci s obětí. Tento zákon se ukázal velmi účinným a populárním a velkou měrou přispěl ke vzniku komunitních skupin, které dnes poskytují služby restorativní justice.⁵⁸ Zákon o právech obětí se snaží prezentovat institut restorativní justice jako nástroj, který má primárně pomoci oběti spíše než pachateli. Neboť názor společnosti na kriminalitu na Novém Zélandu kolem roku 2000 představoval nulovou toleranci a v referendu v roce 2001 Novozélandčané podporovali spíše prvky náležitě represivní justici. Tento zákon pak sloužil jako úvod k formálnímu začlenění institutu restorativní justice do legislativy Nového Zélandu.⁵⁹ Trestní zákon zvaný jako sentencing law upravuje podmínky a kritéria, podle kterých lze určit, zda je vhodné použít institut restorativní justice. Původní znění zákona dávalo soudu možnost využití institutu restorativní justice v případě, že byly splněny podmínky. Zákon však byl v roce 2014 novelizován a nyní naopak ukládá soudu povinnost použít institut restorativní justice za předpokladu, že jsou splněny všechny náležitě

⁵⁶ New Zealand Ministry of Justice. *How restorative justice works* [online]. Ministry of Justice Website, 25. ledna 2022 [cit 10. února 2022]. Dostupné na: <https://www.justice.govt.nz/courts/criminal/charged-with-a-crime/how-restorative-justice-works/>.

⁵⁷ PFANDER MIKVA Sarah. *Evaluating New Zealand's restorative promise: the impact of legislative design on the practice of restorative justice*. [online] Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Science, 27. října 2019 [cit 10. února 2022]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/1177083X.2019.1678492>.

⁵⁸ Oranga Tamariki Act. 1989. New Zealand. <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1989/0024/124.0/DLM147088.html>.

⁵⁹ Victims' Rights Act. 2002. New Zealand. https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0039/latest/DLM157813.html?search=ts_act%40bill%40regulati on%40deemedreg_victims+right_resel_25_a&p=1.

podmínky.⁶⁰ Zákon o podmíněném propuštění dává možnost pachateli účastnit se restorativního programu. Navíc dává soudu relativně rozsáhlé možnosti nařízení účasti v takovém programu, a to i proti vůli pachatele, za předpokladu splnění podmínek definovaných v zákoně.⁶¹ Vězeňský zákon⁶² ukládá věznicím povinnost poskytnout rehabilitační programy (v rámci provozních možností) všem vězňům, kteří mají tyto programy soudně nařízeny nebo by z nich dle uvážení ředitele věznice mohli mít užitek.⁶³

3.2 Právní úprava ve vybraných zemích Evropské unie

Restorativní programy zaznamenaly velký rozvoj i mezi členskými státy Evropské unie. Benefity restorativní justice a restorativních programů vnímají i orgány Evropské unie, které začaly vyvíjet na své půdě aktivity směřující k přijetí restorativních programů v rámci právní úpravy členských států. Rada Evropy vydala dne 3. října 2018 doporučení CM/Rec(2018)8 výboru ministrů členským státům o restorativní justici ve věcech trestních. Další významným dokumentem je směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. Evropské dokumenty jsou dostatečným podkladem pro inspiraci a nastolení správného směru k ukotvení restorativních programů s účelem jejich řádné aplikace v praxi. Způsob ukotvení či míra využívání restorativních programů nebo jejich provázanost s trestním řízením spadá do diskrece jednotlivých států. Za inspirativní způsob včlenění restorativních programů do právního řádu lze považovat právní úpravu Belgie, Německa či Nizozemí. Vzhledem k faktu, že restorativní programy se neustále v čase vyvíjí a jsou stále poměrně novým jevem, alespoň co se týká jejich aplikace, nenalezneme v Evropské unii právní úpravu, která by se dala označit za kompletní, to znamená, že by řešila všechny právní problémy či exaktně stanovila nejlepší způsob řešení daných právních problémů.

⁶⁰ Sentencing Act. 2002. New Zealand. <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/143.0/DLM135342.html>.

⁶¹ Parole Act. 2002. New Zealand.

https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0010/latest/DLM137632.html?search=ts_act%40bill%40regulation%40deemedreg_parole_resel_25_a&p=1.

⁶² Corrections Act. 2004. New Zealand.

https://www.legislation.govt.nz/act/public/2004/0050/latest/DLM294849.html?search=ts_act%40bill%40regulation%40deemedreg_correction+act_resel_25_a&p=1.

⁶³ PFANDER MIKVA Sarah. *Evaluating New Zealand's restorative promise: the impact of legislative design on the practice of restorative justice*. [online] Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Science, 27. října 2019 [cit 10. února 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/1177083X.2019.1678492>.

3.2.1 Belgie

Vzhledem k faktu, že Belgie je federativní konstituční monarchie, která poskytuje značnou autonomii parlamentům jednotlivých společenství a regionů, můžeme nalézt relativně značné rozdíly v míře i způsobech uplatnění prvků restorativní justice. Jeden fakt ale zůstává neměnný, restorativní justice zastává významnou a stále rostoucí roli jak v legislativě, tak i ve společnosti napříč celou Belgií.

Za ukotvení restorativní justice v belgické legislativě můžeme považovat 3 zákony.

1. Article 216 ter du code d'instruction criminelle

Tento zákon nelze zcela striktně považovat za restorativní ve smyslu, jak ji známe dnes, neboť je primárně zaměřen na pachatele a jeho případné využití a průběh je plně pod kontrolou státního zástupce. Prvky restorativní justice jsou ale evidentní. Tento zákon totiž umožňuje státnímu zástupci navrhnout pachateli, aby napravil újmu, kterou způsobil, případně se setkal s obětí a domluvil se na podmínkách smíru. Toto řešení je ale omezeno několika podmínkami:

- pachatel je starší 18 let a přiznává odpovědnost za prohřešek,
- Státní zástupce považuje využití tohoto nástroje za vhodný krok,
- Případný trest nesmí být vyšší než odnětí svobody na 2 roky,
- Pachatel spolupracuje a je ochoten uhradit náklady spojené s procesem a případnou kompenzací, bude-li to zapotřebí.

Celý proces je řízen státním zástupcem, který se i přes použití toho prostředku může rozhodnout dále pokračovat v trestním stíhání. Role a možnosti oběti jsou v tomto procesu minimální.

2. Article 3 ter du code d'instruction criminelle

Tento zákon umožňuje mediaci u všech případů a ve všech fázích trestního procesu, bez jakýchkoliv omezujících podmínek. Definice mediace v tomto zákoně byla inspirována doporučením Rady Evropy No. R. (99) 19 týkající se mediace v trestních záležitostech. A je definována jako facilitovaná negociace. Jde o neformální, dobrovolný, strukturovaný a důvěrný proces řešení konfliktů, který umožní stranám podílet se aktivně na řešení konfliktu za pomoci mediátora. Výsledkem by pak měla být jasně zformulovaná, pro obě strany srozumitelná, uskutečnitelná a akceptovatelná dohoda. Proces mediace probíhá paralelně s trestním procesem, pod dohledem neutrální třetí strany a jeho výsledek a případná dohoda mezi obětí a

pachatelem není automaticky sdělena soudu. Pokud se však účastníci mediace rozhodnou soud obeznámit s výsledkem, musí soudce přihlédnout k této skutečnosti při konečném rozhodnutí.⁶⁴

3. Zákon o možnosti mediace a konference pro nezletilé pachatele trestných činů

Zákon ukládá státnímu zástupci povinnost navrhnout konferenci mezi nezletilým pachatelem spolu s rodiči a obětí, která může být doprovázena lidmi, kteří jí poskytují podporu. Je samozřejmostí, že s konferencí, musí dobrovolně souhlasit všechny zúčastněné strany. Pokud státní zástupce tuto konferenci nenavrhne musí uvést relevantní důvody, proč by konference nebyla vhodným řešením v dané situaci. Po skončení mediace je incident většinou uzavřen, pokud se soudce pro mladistvé nerozhodne předat případ k soudnímu projednání. I v průběhu soudního jednání je soudce oprávněn navrhnout mediaci. Soudce navíc musí při konečném rozhodování přihlédnout ke všem pozitivním výsledkům konferencí a mediace.

Procesy restorativní justice jsou chráněny zákonem (Article 553 ter, Article 555 ter du code d'instruction criminelle), který považuje veškeré dokumenty a informace komunikované během mediace za důvěrné, pokud se je strany nedohodnou zpřístupnit orgánům činným v trestním řízení. Žádné dokumenty získané během mediace nemůžou být použity jako důkazní materiál v soudním procesu a mediátor nesmí být povolán jako svědek a je vázán profesní mlčenlivostí.⁶⁵

Mediační služby jsou poskytovány neziskovými organizacemi, které musí být certifikovány ministerstvem spravedlnosti. V případě, že mediační služba obdrží žádost o mediaci sporu, obrátí se na příslušného státního zástupce o povolení k nahlédnutí do soudních spisů. Státní zástupci, vyšetřující soudci a soudci mají povinnost informovat o možnosti mediace a mají právo mediaci navrhnout ve všech fázích trestního procesu. Obžalovaný i oběť mají také možnost požádat kdykoliv o mediaci. Nejnovější postupy, metodika a praktické poznatky jsou sdíleny v rámci „sítě expertů“, mezi které se řadí státní zástupci, soudci, pracovníci ministerstva spravedlnosti a vybraní zástupci komunit, kteří úzce spolupracují s mediačními službami. Na lokální úrovni jsou pak k dispozici speciálně školení soudci, se kterými je možné konzultovat ve všech otázkách mediace.⁶⁶

⁶⁴ GESKE P., Janine. *Restorative Justice in Belgium*. Leuven: Institute of Criminology, 2011, s. 1-3.

⁶⁵ IVOR. *Practice sheet on RESTORATIVE JUSTICE*. Lisabon: APAV - Associação Portuguesa de Apoio à Vítima, 2016, s. 3-4.

⁶⁶ Protection System and Restorative Justice in Belgium - the AWAY project. [Video] | ChildHub - Child Protection Hub. (2018, November 27). [Video]. YouTube. <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/protection-system-and-restorative-justice-belgium-away>.

3.2.2 Německo

První prvky restorativní justice se v Německu začínají objevovat kolem roku 1980 a byly zaměřeny výhradně na mladistvé pachatele. Německý trestní systém byl pod stálé větší kritikou expertů i veřejnosti už od roku 1970. Kritici systému upozorňovali, že nebere dostatečné ohledy jak na zájmy oběti, tak i pachatele. Snaha nejen potrestat, ale i rehabilitovat mladistvé pachatele a následně jim umožnit návrat do společnosti nakonec vyústila v první pilotní programy mediace mezi obětí a pachatelem, které byly do značné míry inspirovány úspěchem podobných programů v severní Americe a vývojem praktik restorativní justice v dalších státech. Je vhodné zmínit, že vývoj a začlenění restorativní justice v Německu šly takzvaně „ze spodu“. První zastánci restorativní justice byli jednotliví státní zástupci, neziskové a nevládní organizace, sociální pracovníci a akademici. Jejich snaha společně s pozitivními výsledky pilotních projektů nakonec vyústila v legislativní změny a ukotvení restorativní justice v německých zákonech v roce 1990.⁶⁷

Zákony ukotvující restorativní justici v Německu jsou tyto:

1. Zákon o ochraně obětí (1986)

Tento zákon se dá považovat za první průlomový zákon, který připravil půdu pro začlenění dalších prvků restorativní justice. Mezi jeho hlavní přínosy patří zvýšení ochrany zájmů oběti, neboť nedostatečná ochrana zájmů oběti byla již dlouhodobě kritizována odborníky i laickou veřejností. Další významný posun byla samotná právní úprava trestního zákona, která nařizovala soudu přihlídnout ke snaze pachatele napravit škodu a dosáhnout smíru s obětí.

2. Novela zákona o soudnictví ve věcech mladistvých (1990)

Tato novela obsahovala rozsáhlé změny týkající se restorativní justice. Oficiálně zařadila mediaci mezi obětí a pachatelem do nástrojů, které může u mladistvých pachatelů soud použít. Dále definovala, jaká může mít tato mediace formy, například setkání se snahou o smír, finanční odškodnění nebo odpracování škody pachatelem. Novela upravuje také podmínky, za jakých okolností lze mediaci využít a kdy ji lze naopak soudně přikázat. V případě úspěšné mediace může soud rozhodnout o ukončení procesu. V běžné praxi se k mediaci přistupuje hlavně za účelem ukončení formálního soudního procesu. Nařízená mediace se objevuje velmi zřídka a je často kritizována, protože porušuje jeden z hlavních principů restorativní justice – dobrovolnost.

⁶⁷ PĀROŠANU, Andrea. *FINAL NATIONAL REPORT OF GERMANY: The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe*. Brusel: Specific Programme Criminal Justice European Commission Directorate-General Justice – Directorate B: Criminal Justice, 2013, s. 2-4

3. Sekce 46a trestního zákona (1994)

Tato sekce trestního zákona umožňuje použít nástroje restorativní justice i u zletilých pachatelů. Je inspirována prací Alternativní forma restituce (Alternativ-Entwurf Wiedergutmachung) německých, rakouských a švýcarských expertů na trestní právo, kteří chtěli zavést restituci jako jeden z dalších hlavních nezávislých pilířů trestního práva.⁶⁸ U méně závažných případů, u kterých je maximální hranice trestu 1 rok, umožňuje ukončit proces bez trestu, pokud byla dobrovolně a v plné výši nahrazena škoda způsobená oběti. Trestní zákon upravuje podmínky mediace, hlavními podmínkami pak tedy jsou ochota oběti i pachatele hledat smír a dobrovolná plná náhrada škody nebo, maximální upřímná snaha škodu uhradit. Zákon ovšem explicitně nevymezuje případy, kdy mediaci není možné využít, v teorii je tedy možné přistoupit k tomuto nástroji i u závažných zločinů. V případě, že pachatel má snahu účasti na mediaci či jiném restorativním programu a samotný proces ztroskotal na odmítnutí oběti, má soud povinnost přihlídnout při ukládání trestu ke snaze pachatele napravit narušeného vztahy.⁶⁹

4. Úprava sekce 153 trestní procesní práva (1994)

Upravuje podmínky použití mediace k ukončení soudního procesu a dává tak další možnosti soudci a státnímu zástupci při řešení méně závažných případů. V případech, že v minulosti proběhla dřívější (soudně nenařízená) mediace mezi pachatelem a obětí a došlo k nápravě škody, může soud přihlídnout k této skutečnosti a zastavit proces.⁷⁰

Služby restorativní justice jsou poskytovány soukromými i veřejnými organizacemi, v některých spolkových republikách jako Brandenburg a Sachsen-Anhalt pak ještě existují agentury spadající pod ministerstvo spravedlnosti, které také nabízejí mediační služby.⁷¹ Veřejné organizace, které jsou oficiálně napojeny na soudy kladou tradičně větší důraz na pachatele, neboť většinou kromě mediace poskytují také další sociální služby a kurzy pro pachatele. Stále rostoucí počet soukromých organizací má vyvážený přístup, kdy klade

⁶⁸BAUMANN, Jürgen. *Alternativ-Entwurf Wiedergutmachung: (AE-WGM); Entwurf eines Arbeitskreises Deutscher, Österreichischer und Schweizerischer Strafrechtslehrer*. Nördlingen: C.H.Beck, 1992, s.142.

⁶⁹ German Criminal Code. 1998, Germany. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0255.

⁷⁰ German Code of Criminal Procedure. 1987, Germany. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.

⁷¹ STEFFENS, Rainer. *Wiedergutmachung und Täter-Opfer-Ausgleich im Jugend- und Erwachsenenstrafrecht in den neuen Bundesländern*. Mönchengladbach: Forum Vlg Godesberg, 1999, s. 24.

stejný důraz na pachatele i oběť. Přítomnost mediátora není zákonem vyžadována, i když se jedná o běžnou praxi. Mediační služby nejsou zpoplatněny.⁷²

⁷²PĂROȘANU, Andrea. *FINAL NATIONAL REPORT OF GERMANY: The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe*. Brusel: Specific Programme Criminal Justice European Commission Directorate-General Justice – Directorate B: Criminal Justice, 2013, s. 8-9.

4 Restorativní programy v České republice

V České republice byl pojem restorativní program poprvé zakotven až zákonem č. 45/2013 Sb. Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů.⁷³ Zmínka restorativního programu je v zákoně ukotvena v § 4 a v § 39, ale zákon samotný pojem nikterak nedefinuje. Z minulých kapitol vyplývá, že existují tři základní restorativní programy, a to mediace, konference a kruhy. V České republice se v současnosti uplatňují v praxi pouze mediace, restorativní a rodinné konference. Tyto restorativní programy jsou bezplatně realizovány Probační a mediační službou. Mimo klasické restorativní programy se na našem území aplikují také kvazi-restorativní programy. Ty mají takzvaný participativní charakter, to znamená, že oběť není obligatorní stranou procesu.⁷⁴ Mezi ně se řadí program Building bridges a částečně restorativní program Vnímám i tebe.⁷⁵

4.1 Právní úprava

V českém právním řádu nenalezneme zákon, který by upravoval obsahové požadavky na restorativní programy. Současně neexistuje ani žádná právní úprava, která by řešila procesní provázanost programů s trestním řízením. Restorativní program nemá ani ukotvenou svou legální definici. Zmínky o restorativním programu můžeme nalézt, jak již bylo uvedeno, v zákoně o obětech trestných činů. S pojmem zákonodárce dále operuje v důvodových zprávách trestných zákonů.⁷⁶ Co se týká samotných restorativních programů, které se na našem území aplikují je mediace upravena v zákoně číslo 257/2000 Sb. Zákona o Probační a mediační službě v § 2 odst. 2. „*Mediací se pro účely tohoto zákona rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi podezřelým nebo obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediací lze provádět jen s výslovným souhlasem podezřelého nebo obviněného a poškozeného.*“ Z definice jasně vyplývá, že cílem restorativních programů není nahrazovat trestní řízení, ale jejím smyslem a účelem je jej efektivně doplňovat v případech, ve kterých je tento způsob řešení vhodný. V poslední větě je vyzdvižen základní princip restorativní justice, a to princip souhlasu stran

⁷³ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Užití restorativních programů v českém trestním procesu*. In: KUCHTA, Josef et al. (eds.). *Dny práva – 2013 – Days of Law 2013* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 87-103 [cit. 13. března 2022]. Dostupné z:

https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2013/03_Postaveni_poskozeneho_a_obeti_v_trestnim_rizeni.pdf

⁷⁴ Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 37.

⁷⁵ Institut pro restorativní justici, Restorativní programy [online]. Praha: Institut pro restorativní justici. [cit. 14. března 2022]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/>.

⁷⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 181/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Obecná část.

s účastní na restorativním programu. V žádném případě by neměl být žádný z účastníků do procesu nucen proti své vůli, neboť z logiky věci se to přičí restorativnímu cíli, tedy nápravě poškozených společenských vztahů. Tato zákonná definice byla doplněna metodickým standardem činnosti Probační a mediační služby ČR v oblasti přípravného řízení z roku 2003 *„Mediaci lze pro účely trestního řízení definovat jako alternativní metodu řešení konfliktů, která využívá přítomnosti nestranné třetí osoby – mediátora. Postavení mediátora je vyvážené k oběma stranám. Je odborníkem na efektivní vyjednávání. Napomáhá stranám konfliktu dospět k urovnání sporu a nalézt vzájemně přijatelné řešení dané situace. Jeho úkolem je řídit proces jednání, vytvářet podmínky pro dorozumění účastníků a nalezení řešení, která zohledňují zájmy obou stran. Mediátor spor neposuzuje, ani nerozhoduje o formě jeho řešení.“*

Ač jsou rodinné skupinové konference v České republice využívány, nenajdeme o nich na rozdíl od mediace v žádném právním předpise ani zmínku. V současné podobě bývají rodinné skupinové konference součástí závěrečného návrhu Probační a mediační služby pro státní zastupitelství či soud. Není vyloučeno, aby plán nápravy byl i součástí samotného rozhodnutí soudu v podobě uložení výchovné povinnosti mladistvého pachatele. Samotná výchovná povinnost je zpravidla účinnějším nástrojem než plán dohledu, který ve značné míře záleží na schopnostech jednotlivých probačních a mediačních pracovníků, který má plán prosadit.⁷⁷

4.2 Typy

4.2.1 Mediace

U zrodu mediace v trestních věcech v České republice stálo Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. V rámci svých projektů realizovali v České republice i mimosoudní vyjednání, ale veškerá činnost nebyla nikdy oficiálně přijata Ministerstvem spravedlnosti. Rozvoj mediace v pravém slova smyslu započal až se vznikem Probační a mediační služby. Zpočátku se mediace využívala u institutu podmíněného zastavení trestního stíhání a institut narovnání. Dalším významným milníkem pro rozvoj mediace bylo zavedení zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Mediace u nás se převážně inspirovala ze zahraniční evropské praxe. Stejně tak základní zásady a principy odpovídají klasickému teoretickému pojetí mediace jako restorativního programu. Pokud je výsledkem mediace dohoda mezi poškozeným a pachatelem trestného činu můžou státní zástupce či soudce dohodu

⁷⁷ TOMÁŠEK, Jan. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 39.

zohlednit ve svém rozhodnutí. Jednou z možností může být zastavení trestního stíhání nebo návrh dalších alternativních opatření či trestů.⁷⁸ Co do obsahu dohody nemá státní zástupce ani soudce právo jakkoli zasahovat a hodnotit. Nicméně běžnou praxí státního zástupce je, že vedle náhrady škody poškozenému na základě dohody uloží pachateli povinnost zaplatit příspěvek na oběti trestných činů. Klasickým důvodem pro mediaci je ublížení na zdraví z nedbalosti v souvislosti s provozem motorového vozidla.⁷⁹ V takovém případě se běžně stává, že státní zástupci vedle dohody stanoví pachateli povinnost přispět na oběti dopravních nehod.⁸⁰

4.2.2 Rodinné skupinové konference

System soudnictví ve věcech mládeže v České republice staví na základech principů restorativní justice. Smyslem ani cílem není směřovat k potrestání pachatele, nýbrž snahy o to, aby byl schopný žít v souladu se zákonem. Právě zákon č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže klade důraz na reintegraci mladistvého zpátky do společnosti za účasti a snahy všech aktérů trestní justice. Z toho vychází i samotné ustanovení § 4 odst. 4 zákona č. 257/2000 Sb., O probační a mediační službě, který stanoví probačním a mediačním pracovníkům povinnost věnovat zvýšenou pozornost mladistvým pachatelům. K reintegraci pachatelů je zapotřebí především zvolit vhodný prostředek k nápravě. Rodinné skupinové konference jsou jedna z možností vhodného opatření, které má reálnou šanci pro vytvoření podmínek pachateli k tomu, aby vedl řádný život v souladu se zákonem. Rodinné skupinové konference v České republice byly realizovány ve formě restorativního programu v projektu „Na správnou cestu!“. Probační a mediační služba vytvořila v úvodu samotného projektu metodiku, podle níž se rodinná konference realizovala. Jednalo se o klasickou podobu restorativního programu tohoto typu, při které dochází k osobnímu setkání pachatele, jeho rodiny, oběti a případně dalších osob, které byly trestnou činností zasaženy.⁸¹ Metodika vytvořená speciálně k samotnému projektu se skládala ze čtyř částí:

1. teoretická část,
2. přípravná fáze rodinné skupinové konference,
3. průběh od počátku do konce rodinné skupinové konference,

⁷⁸ ROZUM, Jan a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, s. 11-13.

⁷⁹ Probační a mediační služba. *Agendy Probační a mediační služby v letech 2017-2021* [online]. Praha: Probační a mediační služba, 2022 [cit 22. června 2022]. s. 19. Dostupné na: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2022/03/statistiky_agendy_pms_2017-2021.pdf

⁸⁰ MRÁZKOVÁ, Taťána, vedoucí střediska Probační a mediační služby Olomouc [ústní sdělení]. Olomouc, 14.7. 2021.

⁸¹ TOMÁŠEK, Jan. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 40-44.

4. evaluace projektu.

Z počátku se vedly dlouhé diskuse, zda budou facilitátoři konferencí odborníci z neziskových organizací či samotní pracovníci Probační a mediační služby. Nakonec i vzhledem ke zkušenostem v rámci přípravných řízení byli jako facilitátoři zvoleni pracovníci Probační a mediační služby. Dalším předpokladem pro řádné svolání a vedení skupinových konferencí pracovníky Probační a mediační služby jsou jejich kvalifikační kurzy, kde se pracovníci učili kromě teoretických a právních znalostí také praktické dovednosti, v oblasti profesionálního vedení rozhovorů s klienty. Samotné řádné proškolení facilitátorů je klíčový předpoklad pro řádný průběh jakéhokoliv restorativního programu. Vhodnost užití rodinné skupinové konference měl posuzovat probační úředník, který je specialistou pro práci s nezletilými a mládeží a zároveň byl v daném případě pověřen orgány činnými v trestním řízení. Metodika stavěla na předpokladu, že rodinnou konferencí by mělo být možné využít v jakékoli fázi trestního řízení. Základním východiskem pro zahájení skupinové konference byla dobrovolná participace stran. Důraz byl kladen také na přístup rodiny pachatele, která se měla aktivně podílet na přípravě restorativního programu. Za vhodný krok považovala metodika případy s komunitním charakterem. Jednalo o případy, kdy provinění zasáhlo členy komunity, kteří se měli zúčastnit průběhu konference. Jako klasický případ lze uvést provinění spáchané ve třídním kolektivu. Náležitou pozornost metodika věnovala také přípravě místa a základním dovednostem facilitátora. Za nejdůležitější část metodika považuje přípravnou fázi. Jednalo se také o časově nejnáročnější část celého procesu. Náročnost se odvíjela od počtu účastníků, neboť musela být dodržena minimální podmínka jedné konzultace s každým účastníkem před samotným průběhem konference.⁸²

4.2.3 Kvazi-restorativní programy

Projekt Building Bridges vznikl v rámci mezinárodního projektu dotovaného Evropskou unií. V letech 2014–2015 byl pilotně vyzkoušen a v roce 2016 byl akreditován Ministerstvem spravedlnosti a probíhá i v současnosti jak v mužských, tak i ženských věznicích. Samotný projekt je v gesci Mezinárodního vězeňského společenství a jeho financování je zajištěno z vlastních zdrojů společně s dotacemi Ministerstva spravedlnosti. Celý projekt je založen na osobním setkání obětí a pachatelů, kteří se neznají a jejich případy nijak nesouvisí. Dohromady je přítomno 6 pachatelů a 6 obětí společně s facilitátory. Délka pravidelných setkávání probíhá v horizontu 8 týdnů přímo v jednotlivých věznicích. Smysl tkví ve sdělování

⁸² TOMÁŠEK, Jan. *Rodinné skupinové konference*, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 40-44.

vlastních pocitů a strastí v souvislosti s trestnou činností. Opakovanými tématy je přijetí odpovědnosti, otázky viny, náhrada škody či jiné nemajetkové újmy a možnost odpuštění. Oběti mají snahu pochopit, proč zrovna ony se staly obětí, jestli do nějaké míry za to samy nemůžou, a pachatelé se pokouší vysvětlit proč se k trestné činnosti uchýlili. Dosavadní výsledky projektu jsou slibné a mají pozitivní vliv na oběť i pachatele. Oběť činu vidí za trestným činem reálnou osobu, která se jí svěřuje s vlastním utrpením. Takový přístup pachatele vůči oběti vede k zbavení démonizace pachatelů. Zároveň díky možnosti oběti sdělit, co cítí, jak se jí trestná činnost dotkla a poznamenala, to vše nese blahodárný vliv na jejich psychiku.⁸³

Program Vnímám i tebe vznikl ve spolupráci Probační a mediační služby s Vězeňskou službou ČR. Program se orientuje na pachatele trestných činů. Cílem programu je zvýšení odpovědnosti pachatele vůči obětem trestným činům. Zaměřuje se na rozvíjení empatie v souvislosti uvědomění dopadů svých činů na vlastní život, život svých blízkých a život samotné oběti. Skrze proces uvědomění se má v pachateli vybudovat přístup k odpovědnosti za své jednání a snahu po efektivní a účinné nápravě ve formě kompenzace způsobené újmy. Program nepůsobí na pachatele pouze skrze přímé oběti, ale i o širší okolí oběti, rodinu pachatele a společnost jako takovou. Po úspěšném absolvování programu získají odsouzení certifikát spolu se závěrečnou zprávou o jejich působení na programu a cílech, kterých bylo dosaženo. Ve zprávě se také uvádí změny hierarchie hodnot pachatele a změny postojů ke spáchanému trestnému činu. Samotná zpráva je podkladem pro budoucí hodnocení odsouzeného. Hlavním cílem programu je snížení recidivy v souvislosti s ochranou společnosti.⁸⁴

4.3 Evaluace

V posledních desetiletích zaznamenávají restorativní programy významný rozvoj ve vyspělých státech a momentálně se rozšiřují po celém světě. Každý nově zavádějící institut ovšem potřebuje adekvátní nezávislé zhodnocení, aby se zjistila jeho účinnost a byly zajištěny podklady pro jeho následný rozvoj nebo pro nastolení nových institutů, které již mohou stavět na společných základech. Předpokladem pro řádnou evaluaci je průběžné zajišťování údajů od samotného počátku zavedení restorativních programů. Před samotnou evaluací je zapotřebí si předem definovat cíle, které má restorativní program naplnit, a nastavit mechanismy, které

⁸³ Mezinárodní vězeňské společenství. *Building Bridges*. [online]. Praha: Mezinárodní vězeňské společenství [cit. 16. dubna 2022]. Dostupné z: <https://mvs.cz/building-bridges/>.

⁸⁴ Vězeňská služba České republiky. *Program VIT (Victim impact training) - Vnímám i Tebe*. [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2022 [cit. 16. dubna 2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-pardubice/sekce/program-vit-victim-impact-training-vnimam-i-tebe>.

budou efektivně monitorovat průběh programu od počátku až po jeho konec.⁸⁵ Význam evaluace restorativních programů zdůrazňuje také Rada Evropy, která členskými státy Evropské unie doporučuje, aby podporovaly evaluaci jakéhokoliv restorativního programu.⁸⁶

Za vhodné statistické údaje k monitorování lze považovat:

- četnost a druhy případů, u kterých dochází k doporučení aplikace restorativního programu,
- četnost, s jakou potenciální strany na procesu souhlasí s účastí na programu,
- důvody, proč nesouhlasí s účastí,
- dobu potřebnou pro přípravu programu,
- dobu věnovanou průběhu restorativního procesu,
- podíl osobních setkání účastníků programu,
- míru a druh recidivy mezi zúčastněnými pachateli,
- zpětnou vazbu účastníků,
- míru a obsah uzavřených dohod během restorativního procesu,
- míru úspěšného plnění restorativních dohod,
- finanční náklady vynaložené na restorativní program.⁸⁷

Rada Evropy ve svém doporučení uvádí, že veškeré shromažďované údaje by měly být anonymní a jejich zajištění má obstarávat příslušný orgán na vnitrostátní úrovni. Všechny tyto údaje, případně z nich vytvořené statistiky, by měly být veřejné za účelem výzkumu a dalšího hodnocení.⁸⁸

4.3.1 Mediace

Jak je uvedeno výše, mediace spadá pod agendu Probační a mediační služby a ta si sama zpracovává statistické údaje, které se dají částečně uplatnit pro evaluaci. Mediace byla nejfrekventovaněji využívaná v letech 2012 až 2015, kdy se jejich počet pohyboval v průměru kolem hodnoty 1 200 mediací za rok. V roce 2017 nastal značný propad, který následoval postupným zvyšováním, aby opět v roce 2020 i 2021 přišel propad, který byl způsobený danou situací týkající se protiepidemických opatření spojených s pandemií koronaviru. Pro srovnání v roce 2019 se počet mediací vyšplhal na 768 případů oproti 471 za rok 2020. Rok 2021

⁸⁵ BROOKES, Derek. *Evaluating Restorative Community Justice Programs*, New South Wales: Charles Sturt University, 2019, s. 29-31.

⁸⁶ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 66.

⁸⁷ Organizace spojených národů. Průvodce restorativními programy (druhé vydání). Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 104-105.

⁸⁸ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 39.

zaznamenal pouze 448 případů. V roce 2021 se mediace u dospělých pachatelů využila z více než 30 % u trestného činu ublížení na zdraví z nedbalosti. U mladistvých se nejčastěji využila u trestného činu poškození cizí věci, a to v 23,8 % ze všech případů.⁸⁹

4.3.2 Rodinné skupinové konference

Rodinné skupinové konference stejně jako mediace jsou vykonávány Probační a mediační službou. Jejich aplikace se ročně pohybuje pouze v mezích jednotek. Zároveň můžeme spatřovat obdobný pokles v roce 2020 spojený s protiepidemickými opatřeními. Naopak v roce 2021 zaznamenal oproti roku 2020 růst z 7 na 9 případů ročně. Zatímco v roce 2016 nebyl institut ani v jednom případě použit, v letech 2017 až 2019 se v průměru aplikoval ve 12 případech za rok.⁹⁰ V rámci projektu „Na správnou cestu!“ byla vytvořena i evaluace účastníků restorativního programu. Údaje byly shromažďovány ze vzorku dohromady 40 obětí a 44 pachatelů z 36 uskutečněných konferencí. Většina konferencí se týkala trestných činů proti majetku (56 %), další valná většina trestných činů proti životu a zdraví (36 %). Zkoumané konference se uplatňovaly pouze v případech, kdy pachatelem byly děti a mladiství. Zajímavým faktem je, že u více než poloviny případů se oběť s pachatelem znala před spácháním samotného skutku. Právě významným teoretickým předpokladem pro vhodnost užití tohoto restorativního programu je osobní charakter konfliktu. Obětem i pachatelům byly předloženy dva dotazníky, a to jeden před konferencí a druhý po jejím ukončení. Před zahájením skupinové konference oběti projevovaly potřeby spravedlivého potrestání pachatele, snahy získat náhradu za způsobené škody a jasnou omluvu. Mnoho obětí mělo také potřebu se osobně vyjádřit k celému případu, a i k jeho řešení. Současně oběti projevovaly určité obavy z nejistoty možného průběhu konference. Téměř polovina z nich projevila obavy o sebe, své blízké či jejich majetek. Stejně množství se domnívalo, že mezi nimi a pachatelem nedojde ke vzájemné dohodě. Drtivá většina respondentů považovala rodinnou skupinovou konferenci za nejlepší způsob řešení celého případu oproti klasickému trestnímu řízení před orgány činnými v trestním řízení. Samotný průběh konference hodnotilo 90 % respondentů jako pozitivní. Opět pro většinu respondentů hrálo nejdůležitější roli sdělení svých pocitů pachateli a jejich řádná omluva.⁹¹

⁸⁹ Probační a mediační služba. *Agendy Probační a mediační služby v letech 2017-2021* [online]. Praha: Probační a mediační služba, 2022 [cit 22. června 2022]. s. 16-19. Dostupné na: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2022/03/statistiky_agendy_pms_2017-2021.pdf

⁹⁰ Tamtéž, s. 19.

⁹¹ TOMÁŠEK, Jan. *Rodinné skupinové konference*, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 49-69.

5 Právní aspekty restorativních programů v České republice de lege ferenda

Právní rámec restorativních programů je oproti jiným členským státům evropské unie například Německa a Belgie naprosto nedostatečný. Samotná strategie restorativní justice pro Českou republiku, která vznikla v rámci evropského projektu Restorative Justice: Strategies for Change, uvádí legislativu jako jeden z problémů, respektive překážek rozvoje restorativní justice, tedy i restorativních programů v České republice.⁹² Ve své podstatě, až na výjimku mediace, právní úprava restorativních programů absentuje. Trestní zákoník i trestní řád má upravené instituty, které nesou prvky restorativní justice, ale o čistě restorativní justici či restorativní programy se v žádném případě nejedná. Pro efektivní fungování restorativních programů by bylo vhodné zakotvit jak aplikaci restorativních programů, tak i jejich procesní provázanost v rámci trestního řízení. Zároveň je u právní úpravy podstatné dbát na soulad se základními zásadami trestního práva hmotného i procesního, ale i základními zásadami restorativní justice, na kterých restorativní programy staví. Není nezbytnou podmínkou zakotvit všechny jednotlivé restorativní programy do trestních zákonů. Například Nový Zéland, který se považuje za kolébkou restorativní justice, uvádí, že příliš rigidní úprava restorativních programů může zbrzdit jejich vývoj.⁹³ Pořád se jedná o poměrně nové pojetí trestní justice, které se neustále vyvíjí v čase a reaguje na potřeby doplnit retributivní justici tak, aby trestní právo plnilo co nejefektivněji ochrany společnosti a převýchovy pachatelů trestných činů.

K úpravě de lege ferenda lze přistoupit různými směry. Každá varianta potenciální právní úpravy skýtá své výhody i nevýhody. Můj přístup k jednotlivým právním otázkám v souvislosti s právním ukotvením restorativních problémů vychází především z komparace právních úprav států, které mají otázku zakotvení restorativních programů v systému pro jejich aplikaci vyřešenou i vyzkoušenou. Dále také zákonitě vycházím z právních poměrů v České republice, které je nutné zohlednit.

5.1 Význam evropské úpravy

Přínosy restorativní justice a restorativních programů zaznamenaly i členské státy Evropské unie, které v posledních letech projevily o restorativní justice značný zájem. Na to reagovaly samotné orgány evropské unie a Rada Evropy vydala dne 3. října 2018 doporučení CM/Rec(2018)8 výboru ministrů členským státům o restorativní justici ve věcech trestních.

⁹² Restorative Justice: Strategies for change. *RJ: Česko Restorativně. Strategie RESTORATIVNÍ JUSTICE pro Českou republiku*. Praha: Restorative Justice: Strategies for change, 2021, s. 14

⁹³ PFANDER MIKVA Sarah. *Evaluating New Zealand's restorative promise: the impact of legislative design on the practice of restorative justice*. Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Science, s. 6-7

Toto doporučení uznává potenciál restorativní justice jako efektivního prostředku pro doplnění systémů trestní justice. Doporučení mělo podnítit členské státy k tomu, aby vytvořily a používaly restorativní programy a jiné instituty restorativní justice. V textu doporučení se dbá na to, aby restorativní programy byly co nejvíce efektivní a aby se při jejich aplikaci dbalo zejména na práva účastníků. Dalším cílem bylo podpořit členské státy k inovativním přístupům v této oblasti. Samotný dokument stanovuje obecné předpoklady pro fungování restorativní justice v rámci trestních systémů. Z povahy textu vyplývá, že dokument podporuje zakotvení restorativních programů do právních řádů a věnuje tomuto problému i celou kapitolu. Největší pozornost je věnována potřebě vytvořit zásady, které by řešily především postoupení případů restorativní justici a řešení případů restorativním způsobem. Dále je důraz kladen na procesní záruky stran restorativního programu. Zejména se jedná o řádnou informovanost a možnost využít překladatelské služby nebo právní pomoc. V neposlední řadě se věnuje případům, jejichž strany jsou nezletilí, ať už v roli pachatele nebo oběti. V takovém případě, by mělo být zaručeno právo rodičů, zákonných opatrovníků či jiných příslušných dospělých osob zúčastnit se všech řízení, aby měli možnost hájit práva nezletilých. Doporučení apeluje na orgány činné v trestním řízení, aby vytvářely podmínky nezbytné k postoupení případů restorativní justice, kdykoli to bude vhodné s ohledem na povahu případu.⁹⁴

Dalším významným evropským dokumentem pro zakotvení restorativních programů je směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. Účelem směrnice je zajistit, aby oběti trestných činů měly silnější postavení v průběhu trestního řízení. Důraz je kladen na informovanost, podporu a ochranu. Významný článek 12 stanovuje právo na záruky v souvislosti se službami restorativní justice. V článku je vyjádřena povinnost členských států přijmout při výkonu restorativních programů opatření k ochraně oběti před sekundární či opakovanou viktimizací, zavražďováním a odvetou. Tato opatření požadovaná směrnicí mají oběti zajistit bezpečné a kvalifikované restorativní programy. Směrnice stanovuje následující základní podmínky:

- 1) Restorativní programy musí být ve prospěch oběti a musí být založeny na jejich informovaném a svobodném souhlasu.
- 2) Obětem jsou poskytnuty před souhlasem úplné, nezkreslené a pravdivé informace o restorativním programu, jeho výhodách, postupu a potenciálních výsledcích.
- 3) Pachatel musí uznat, že spáchal základní skutkové okolnosti trestného činu.

⁹⁴ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 Výboru ministrů členským státům o restorativní justici ve věcech trestních, 2018, s.1- 6.

- 4) Všechny uzavřené dohody musí být uzavřeny na základě svobodné a pravé vůle obou stran restorativního programu.
- 5) Veškeré informace, které zazní v průběhu restorativního programu, jsou důvěrné a veřejnosti nepřístupné. Zveřejnění takových informací je umožněno pouze na základě zákona s ohledem na veřejný zájem. Další možnosti zveřejnění jsou založené na souhlasné svobodné vůli obou stran.

Směrnice podobně jako doporučení ukotvuje postupování případů službám restorativním justice za předpokladu, že případ je vhodný k takovému postoupení.⁹⁵

V poslední řadě je nutné zmínit Benátskou deklaraci o roli restorativní justice v trestních věcech. Tato deklarace zdůrazňuje klíčové prvky Doporučení Rady Evropy a dále na něj navazuje. Zcela uznává univerzální aplikaci restorativní justice pro všechny typy trestných činů, tedy i závažné trestné činnosti. Podstatné je uznání jejího potenciálního vlivu proti radikalizaci jednotlivců. Benátská deklarace dále podporuje vyučování restorativní justice v rámci vyššího (terciálního) vzdělávání.⁹⁶

5.2 Úprava trestního zákoníku a trestního řádu

Největší úpravy trestního zákoníku by se týkaly části ukládání trestů. Hmotné právo trestní musí počítat s existencí a možností aplikací restorativních programů a zároveň reagovat na jejich výsledky. V teoretické rovině může jít o přeměny trestů ze závažnějších na mírnější v případě, že pachatel dodrží restorativní dohodu. Ve vykonávacím řízení by uzavřená restorativní dohoda mohla být důvodem pro podmíněné propuštění pachatele z výkonu trestu odnětí svobody. Trestní zákoník obsahuje dostatek institutů, které lze navázat na výsledky restorativních programů. Podstatné je zaměřit se na propojení těchto institutů s restorativními programy.

Potřeba rekodifikace trestního řádu pramení ze samotné podstaty vztahu práva hmotného a procesního, které pro efektivní fungování trestního práva musí být v souladu. Zatímco trestní zákoník byl v roce 2009 rekodifikovaný, trestní řád, byť mnohokrát novelizovaný, pochází z roku 1961. Základním předpokladem pro fungování restorativních programů v souvislosti s naplňováním restorativních cílů je včlenění možnosti využít restorativní programy v jakékoli fázi trestního řízení. Tuto pravomoc by měly mít všechny orgány činné v trestním řízení, ovšem

⁹⁵ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012.

⁹⁶ Institut pro restorativní justici. *Jak Benátská deklarace přispívá do mezinárodního rámce restorativní justice*. [online]. Praha: Institut pro restorativní justici, 2022 [cit 11. července 2022]. Dostupné na: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/odbornici-a-system/jak-benatska-deklarace-prispiva-do-mezinarodniho-ramce-restorativni-justice/>

je nutné mít na paměti, že základní potřebou pro konání restorativního programu je zásada participace stran. Nelze tedy nařídit restorativní program bez dobrovolného a informovaného souhlasu stran. Logika využití restorativních programů během jakékoli fáze trestního řízení, a to i fáze výkonu trestu spočívá ve flexibilitě reagovat na vývoj potřeb oběti, pachatele, tak i společnosti. S ohledem na to, že trestní řád obsahuje úpravu základních zásad trestního řízení je otázka, zda by nebylo vhodné mezi ně včlenit některé základní zásady restorativní justice. Minimálně by měl mít trestní řád zakotvenou restorativní justici jako doplněk k trestnímu řízení. Další nezbytnou součástí trestního řádu musí být ukotvena určitá reakce orgánů činných v trestním řízení na úspěšně absolvovaný restorativní program, zvláště když vede k uzavření restorativní dohody mezi obětí a pachatelem. Zcela logickým krokem je využít instituty již upravené trestním řádem. Jedná se obzvláště o zastavení trestního řízení, podmíněné zastavení trestního řízení, upuštění od potrestání, podmíněné propuštění z výkonu trestu a další. V přípravném řízení by výsledky restorativního programu hodnotil státní zástupce. V řízení před soudem by naopak výsledky hodnotil již soudce.

5.3 Přijetí nového zákona

5.3.1 Úvod a základní zásady restorativních programů

Varianta přijmout nový zákon upravující restorativní justici má největší výhodu především v přehlednosti a jasné strukturalizaci. Samotný úvod by se týkal pojetí restorativní justice, které je značně odlišné od retributivní justice. Dále by úvodní ustanovení obsahovalo účel a cíle restorativní justice, vztah zákona k ostatním trestním zákonům a provázanost s trestním řízením. Zákon by se mohl zaměřit na jednotlivé zásady restorativní justice a restorativních programů, které by se týkaly obecně všech restorativních programů bez ohledu na jejich zákonné ukotvení. Samotná úprava restorativních programů v zákoně není nutná. Restorativní programy jsou stále poměrně novým fenoménem a neustále se v čase vyvíjí a zdokonalují. Z praxe v Novém Zélandu vyplývá, že rigidní úprava brzdí vývoj restorativních programů. Na druhou stranu by bylo zcela vhodné definovat restorativní program obecně, zakotvit jeho znaky a především jeho cíle. Právě pomocí těchto kritérií společně se zásadami restorativních programů lze odlišit restorativní programy od jiných odklonů či zvláštních způsobů řízení.

5.3.2 Subjekty restorativních programů

Zásadní otázka, kterou je nutné se zavedením restorativních programů vyřešit, je otázka, který subjekt bude fakticky restorativní programy vykonávat a který subjekt ponese

odpovědnost za jejich řádný výkon a přístup k nim. Jako fiktivní vykonavatelé restorativních programů připadají v úvahu Probační a mediační služba či neziskové organizace. Probační a mediační služba v současné době vykonává restorativní program mediace. Nicméně současný problém v České republice tkví v přetížení Probační a mediační služby. Podle statistik z roku 2016 vyplývá, že na každého jednotlivého probačního úředníka vychází průměrně 75 klientů, přičemž maximální počet klientů na jednoho úředníka pro jeho efektivní výkon profese by neměl přesáhnout hranici 53 klientů, tedy aktivních případů.⁹⁷ Elegantnějším řešením může být inspirace ze zahraničí, kde některé restorativní programy vykonávají autorizované neziskové organizace. Problém spočívá v zajištění vzdělání a odpovědnosti za nejen řádný výkon, ale i za záruky přístupu k restorativním programům, a to v jakékoli fázi trestního řízení. Z toho důvodu vnímám Ministerstvo spravedlnosti za nejpovolanejší organizační složku státu, která by mohla zajistit jak vzdělávání, tak i dozor nad samotným výkonem co nejúčelněji. Ministerstvo by udělovalo jednotlivým organizacím po splnění předem definovaných podmínek licence k provádění jednotlivých druhů restorativních programů. K co nejefektivnějšímu fungování by bylo vhodné zakotvit spolupráci mezi neziskovými organizacemi a Probační a mediační službou. Dostatečná a brzká informovanost obětí, pachatelů a dalších zúčastněných osob je klíčovým předpokladem pro úspěšné fungování restorativních programů. Ministerstvo spravedlnosti by muselo klást zvýšenou pozornost na to, aby ve všech krajích byly subjekty, které by realizovaly všechny zavedené druhy restorativních programů.

5.3.3 Vzdělávání a odbornost facilitátorů

Pozornost by měla směřovat také ke soustavnému vzdělávání. Jedním ze základních předpokladů pro úspěšný průběh restorativního programu je kvalifikovaný facilitátor, který pozná, kdy a jakým způsobem má do průběhu procesu zasáhnout a přizpůsobit způsob vedení fází restorativních programů podle jednotlivých potřeb účastníků. Facilitátoři by měli být školeni v psychologii s cílem získat povědomí a schopnost práce s lidskými emocemi. Porozumění a pochopení situace všech účastníků je pro facilitátora klíčová nejen pro řízení programu, ale také může pomoci samotným účastníkům. Čím vážnější trestný čin, tím větší nároky jsou na facilitátora kladeny. Zpravidla u vážnějších trestných činů jsou oběti v horším psychickém stavu a je daleko náročnější s obětí spolupracovat, neboť vzniká riziko, že restorativní program v průběhu ztroskotá kvůli nestabilitě oběti, proto by odbornost a soustavné vzdělávání facilitátora mělo být jedním z hlavních bodů zájmu při ukotvování restorativních

⁹⁷ TOMÁŠEK, Jan a kol. Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016, s. 151.

programů. Na facilitátora musí být kladeny minimální požadavky, zejména má zaručit důvěrnost vedených rozhovorů a poskytovat plné a pravdivé informace účastníkům o povaze a průběhu restorativních programů. Fatální schopností facilitátora bude rozpoznat vhodnost využití daného restorativního programu na konkrétní trestní případ.⁹⁸ Momentálně probační úředníci, jakožto mediátoři, vycházejí především z Metodického standardu činnosti Probační a mediační služby v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem. Vstupní zpráva projektu JUSTIN o stavu realizace mediací v trestním řízení v České a Slovenské republice doporučuje soustředit se na vzdělávání pracovníků zprostředkujících mediace. Hlavním důvodem je současné nastavení udělování akreditací, u kterých se zkoumá subjekt, nikoli kvalita poskytujících restorativních programů.⁹⁹

5.3.4 Využití a reakce na restorativní programy v trestním řízení

Restorativní programy, jak je uvedeno výše, by měly být aplikovatelné v jakékoli fázi trestního řízení. Základní podmínkou je souhlas všech účastníků programu. Inicie může přijít téměř od jakéhokoli subjektu, ať už se jedná o pachatele, oběť či jejich rodinu, nebo od orgánů činných v trestním řízení. O samotném konání restorativního programu by měl rozhodnout soudce a přípravném řízení státní zástupce. V zásadě by měl posoudit, zda jsou stanoveny základní podmínky pro konání restorativního programu. V případě zamítnutí by měl řádně odůvodnit negativní rozhodnutí a zároveň by měl podléhat instančnímu dozoru. Následně by měly být všechny informace včetně trestního spisu předloženy k seznámení neziskovým organizacím, které budou vybraný restorativní program organizovat a řídit. Další důležitou částí před samotným zahájením restorativního programu budou individuální schůzky facilitátora společně s hlavními účastníky restorativního programu, zpravidla tedy mezi obětí a pachatelem. Hlavním důvodem je řádná informovanost o průběhu restorativního programu společně se zajištěním vážného a jasného souhlasu osoby s účastí na programu. Po celou dobu procesu platí, že nikdo nemůže být nucen účasti na restorativním programu. Například pokud v průběhu restorativního programu odmítne oběť dále participovat, musí ex offio facilitátor restorativní program ukončit, pokud v něm nelze dále pokračovat. To ovšem neznamená, že restorativní program byl aplikován zcela zbytečně. I bez restorativní dohody lze přihlédnout k vůli pachatele

⁹⁸ Čl. 12 směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012.

⁹⁹ Institut pro restorativní justici, z.s., Ministerstvo spravodlivosti Slovejskej republiky. *Vstupní zpráva projektu JUSTIN o stavu realizace mediací v trestním řízení v České a Slovenské republice*. [online]. Bratislava: Institut pro restorativní justici, z.s., Ministerstvo spravodlivosti Slovejskej republiky. [cit. 11. července 2022], 2022, s 7-12. Dostupné na: <https://restorativni-justice.cz/zprava-o-aktualnim-stavu-mediaci-v-trestnim-rizeni-v-cesku-i-na-slovensku-je-nove-na-webu/>

narovnat vztahy a jeho snaze přijmout osobní zodpovědnost. Tyto skutečnosti by mohly v určitých případech vést k odklonu či k určení mírnějšího druhu či výše trestu.

K výsledku restorativních programů by měly orgány činné v trestním řízení povinnost přihlídnout. To znamená zhodnotit jejich výsledky, a to i v případě, že restorativní program nevedl k uzavření dohody, a využít jich jako jeden z pokladů pro rozhodnutí v trestní věci, ať už se jedná o využití odklonů či pouze přihlídnutí v souvislosti s ukládáním druhu či výše trestu, případně dokonce ke snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby. Velkou váhu i nadále bude hrát povaha a závažnost trestného činu. Vhodnější variantu, než povinnost přihlídnout k výsledkům restorativních programů při rozhodování v trestních věcech na momentální poměry v České republice, je těžké si představit. Diskrece orgánu činného v trestním řízení je tedy poměrně široká. Nicméně nedostatečné přihlídnutí k výsledkům restorativního programu by mohla vést v opravném prostředku k zmírnění rozhodnutí. Stále se jedná o povinnost, která do značné míry pomáhá eliminovat možnou neochotu orgánů činných v trestním řízení zabývat se restorativními programy, a to především z časových důvodů.

5.3.5 Následky nedodržení restorativní dohody

Pokud je zakotvena povinnost přihlídnout k výsledkům restorativních programů, které zpravidla vylepší postavení pachatele v trestním řízení, a i v samotném rozhodování v trestní věci, vyvstává zároveň zásadní problém, a to případné porušení restorativní dohody, kterou pachatel uzavřel s obětí. Zásadně nelze ignorovat jednání, které porušuje restorativní dohody, neboť by se nepřímou podporovalo účelné uzavírání dohody ze strany pachatele. Jedním z možných řešení je, že by dílčí porušení posuzoval soud a v souvislosti s povahou a závažností porušení by mohl reagovat v závislosti na způsobu rozhodnutí v dané trestní věci. Například v případě podmíněného odnětí svobody by následkem porušení restorativní dohody mohlo dojít k přeměně trestu na nepodmíněný trest odnětí svobody. I v tomto případě by byla ponechána velká diskreční pravomoc rozhodujícího orgánu. Další problém tkví v nejistotě účastníků restorativního programu, že restorativní dohoda bude dodržena, tudíž tento stav může vyvolat nedůvěru v samotné programy a zároveň snížit ochotu oběti vynaložit úsilí k uzavření takovéto dohody. Tenhle problém by byl řešitelný prostřednictvím zavedení exekučního titulu u platně uzavřené restorativní dohody. Pokud by pachatel porušil restorativní dohodu mohla by se oběť vlastní aktivitou domoci plnění.¹⁰⁰ Obecně se jedná o složitou otázku, která vyžaduje širší odbornou diskusi.

¹⁰⁰ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. Státní zastupitelství, 2014, roč. 11, č. 6, s. 31 – 37.

Závěr

Ve své diplomové práci na téma restorativní programy a jejich využití v českém trestním právu jsem se zaměřil na otázku jejich ukotvení do právního řádu. Ze zahraniční praxe je patrné, že způsobů, kterými lze včlenit restorativní programy do právního řádu je mnoho a závisí na zákonodárci, kterým směrem se vydá. Inspiraci lze nalézt nejen v zahraniční právní úpravě mimoevropské či evropské, ale také v evropských dokumentech, které poskytují pevné základy a ideje, na kterých by měly všechny restorativní programy stavět. Klíčem je pevně ukotvit zásady restorativních programů, neboť jsou hlavním předpokladem pro jejich řádný výkon. Z procesního hlediska je klíčové, aby restorativní programy byly aplikovatelné ve všech fázích trestního řízení. Z důvodu přehlednosti a hierarchie se přikláním k variantě přijetí nového zákona, který by restorativní programy upravoval pouze po obecné stránce. Jednotlivé druhy restorativních programů již nemusí být nutně zákonem upraveny, ale jejich zásady, organizace, zajišťování, procesní provázanost, následky uzavření dohody a případně jejich porušení, ochrana a šetření práv účastníků jsou jádrem pro fungování restorativních programů jako efektivní doplněk trestního řízení. S přijetím nového zákona bude zapotřebí novelizovat i stávající trestní zákony, tak aby počítaly s využíváním restorativních programů v běžné praxi.

V České republice se v běžné míře aplikuje mediace v trestním řízení. Současně se lze setkat s restorativními rodinnými konferencemi a kvazi-restorativními programy. Samotný průběh těchto programů odpovídá principům restorativní justice a směřuje k dosažení restorativních cílů. Drtivá většina participantů uvádí pozitivní zkušenosti s účastí na programech. Z právního hlediska největší nedostatky rozvoje restorativních programů v České republice lze spatřit v absenci řádné zákonné úpravy a provázanosti s trestním právem procesním. Zároveň nikde nenalezneme garanci ochrany práv účastníků a přístupu ke kvalifikovaným restorativním programům. Každý nově zavedený institut potřebuje adekvátní a nezávislé zhodnocení a restorativní programy nejsou výjimkou. Z toho důvodu by měla pozornost směřovat k co nejširšímu sbírání dat za účelem zajištění podkladů pro další rozvoj.

Z doporučujícího dokumentu Strategie restorativní justice pro Českou republiku vyplývá, že právní úprava vytváří přibližně 10 % překážku rozvoje restorativní justice v České republice. K přijetí právní úpravy restorativních programů jsou prostředky i veškeré předpoklady vzhledem k evropským dokumentům jsou naplněny. Největší současnou překážkou rozvoje a ukotvení restorativních programů jako efektivního doplňku trestního řízení

je nastavení společnosti a myšlení lidí.¹⁰¹ Vhodnou variantou ke změně je důraz na soustavné vzdělávání a informování společnosti o restorativní justici a jejích benefitů s cílem působit na zákonodárce, aby zakotvil restorativní programy jako efektivní doplněk k trestnímu řízení a dostál tak novodobému trendu, který zažívá v evropských i mimoevropských státech rozkvět.

¹⁰¹ Restorative Justice: Strategies for change. *RJ: Česko Restorativně. Strategie RESTORATIVNÍ JUSTICE pro Českou republiku*. Praha: Restorative Justice: Strategies for change, 2021, s. 14

Použité prameny

Knihy, učebnice, komentované zákony

- ALBRECHTOVÁ, Lucie. *Mediace v trestním řízení*. Praha, 2016. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra trestního práva. Vedoucí práce Gřivna, Tomáš, s. 147
- BAILEY, Razaan, EKIYOR Thelma. *Promoting restorative justice in South Africa's correctional services - Prison transformation project*. Cape town: University of Cape town, 2007, s. 34
- BAUMANN, Jürgen. *Alternativ-Entwurf Wiedergutmachung: (AE-WGM); Entwurf eines Arbeitskreises Deutscher, Österreichischer und Schweizerischer Strafrechtslehrer*. Nördlingen: C.H.Beck, 1992, s.142
- BARNES E. Bruce. *An Overview of Restorative Justice Programs*. Hawai: University of Hawai'i, 2013, s. 120
- BĚLOHRADSKÝ, René; BELISOVÁ, Natálie; BOŘIL, Petr. *Kamenné kříže Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Knihy 555, 2013, s. 272
- BROOKES, Derek. *Evaluating Restorative Community Justice Programs*, New South Wales: Charles Sturt University, 2019, s. 37.
- CHAPMAN, Tim a KREMMEL, Katrin. *Community in Conflict in Intercultural Contexts and How Restorative Justice Can Respond*, in Pali, B. a Aertsen, I. (eds.), *Restoring Justice and Security in Intercultural Europe*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2018, s. 254
- DIGNAN, James. *Understanding victims and restorative justice*. Maidenhead: Open University Press, 2005, s. 248
- DOUBRAVOVÁ, Dagmar et al. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001, s. 180
- DOUBRAVOVÁ, Dagmar. a kol. *Probace a mediace*. Praha: Portál, 2010, str. 216
- DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Trestní řád: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 2552
- FRYŠTÁK, Marek, ŽATECKÁ, Eva. *Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku*. Brno: Katedra trestního práva Právnické fakulty MU v Brně, 2007, s. 12
- GAJDOŠ, Radek. *Restorativní justice v České republice*. Brno, 2007. Rigorózní práce. Masarykova Univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva, s. 109

- GESKE P., Janine. *Restorative Justice in Belgium*. Leuven: Institute of Criminology, 2011, s. 32
- GOVENDER, Shamla. *The Role of Restorative Justice in the Sentencing of Adult Offenders Convicted of Serious Crimes: Some Reflections Through The Case Law*. Durban: University of Kwazulu-Natal school of law, 2020, s. 69
- HOLÁ, Lenka. *Mediace*. Praha: Grada, 2003, s. 190
- HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011, s. 190
- IVOR. *Practice sheet on RESTORATIVE JUSTICE*. Lisbon: APAV - Associação Portuguesa de Apoio à Vítima, 2016, s. 240
- JONÁŠOVÁ, Aneta. *Restorativní justice a její projevy v českém trestním právu*. Brno, 2017. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva, s. 124
- KARABEC, Zdeněk. *RESTORATIVNÍ JUSTICE: Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, s. 146
- MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Smysl a účel trestu a rozsah zadostiučinění v trestním řízení z pohledu restorativní justice*. Brno, 2017. Disertační práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta – Katedra trestního práva s. 238
- Organizace spojených národů. *Průvodce restorativními programy (druhé vydání)*. Vídeň: Úřad OSN pro drogy a kriminalitu, 2020, s. 126
- PĀROŠANU, Andrea. *FINAL NATIONAL REPORT OF GERMANY: The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe*. Brusel: Specific Programme Criminal Justice European Commission Directorate-General Justice – Directorate B: Criminal Justice, 2013, s. 26
- Restorative Justice: Strategies for change. *RJ: Česko Restorativně. Strategie RESTORATIVNÍ JUSTICE pro Českou republiku*. Praha: Restorative Justice: Strategies for change, 2021, s. 52
- ROZUM, Jan a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, s. 73
- SCHEINOST, Miroslav a kol.: *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I.: Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a názorech veřejnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2012, s. 38
- SCHELLE, Karel, BÍLÝ, Jiří. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 508

- STEFFENS, Rainer. *Wiedergutmachung und Täter-Opfer-Ausgleich im Jugend- und Erwachsenenstrafrecht in den neuen Bundesländern*. Mönchengladbach: Forum Vlg Godesberg, 1999, s. 402
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád II., § 157–314, Komentář, 7 vydání*, Praha: C.H. Beck, 2012, s. 4720
- ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 2.* 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2020, s. 3376
- TOMÁŠEK, Jan a kol. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019, s. 133
- VAN NESS W., Daniel. *An Overview of restorative justice around the world*. Bangkok: Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, 2005, s. 19
- ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 48

Časopisy

- DOLEŽALOVÁ, Martina, LEYNSEELE, Patrick Van. *Mediace v právním prostředí*. Právní rozhledy, 2012, č. 12, s. 419-429
- GROENHUIJSEN, Marc. *Victim – offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation on some European jurisdictions*. In: Victim – Offender Mediation in Europe: Making restorative Justice Works. Leuven: Leuven University Press, 2000.
- MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Alternativní neznamená restorativní aneb o co restorativní justice vlastně jde? (zaměřeno na aktuální otázky české sankční politiky)*. Trestněprávní revue. 2016, roč. 15, č. 11-12, s. 260–261.
- MASOPUST ŠACHOVÁ, P. *Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti*. In: Státní zastupitelství. 6/2014, Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 31–37
- Restorative Justice Network. *Restorative justice values and processes, Christchurch*, 2003. s. 2-4

Právní předpisy

- zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
- zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Criminal procedure Code, 22.6.2005 – Belgium legislation
- Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 Výboru ministrů členským státům o restorativní justici ve věcech trestních, 2018, s.5
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012
- Sentencing act 2002 no 9 (28. 10. 2021), public act contentes – New Zealand legislation
- German criminal code on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 3322) – Germany legislation
- Criminal Procedure Act. 1977. South Africa
- Oranga Tamariki Act. 1989. New Zealand.
- Victims' Rights Act. 2002. New Zealand
- Parole Act. 2002. New Zealand.
- Corrections Act. 2004. New Zealand.
- German Criminal Code. 1998, Germany.
- German Code of Criminal Procedure. 1987, Germany

Internetové zdroje

- Institut pro restorativní justici. *Jak Benátská deklarace přispívá do mezinárodního rámce restorativní justice*. [online]. Praha: Institut pro restorativní justici, 2022 [cit 11. července 2022]. Dostupné na: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/odbornici-a-system/jak-benatska-deklarace-prispiva-do-mezinarodniho-ramce-restorativni-justice/>
- Institut pro restorativní justici, Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. *Vstupní zpráva projektu JUSTIN o stavu realizace mediací v trestním řízení v České a Slovenské republice*. [online]. Bratislava: Institut pro restorativní justici, z.s.,

Ministerstvo spravodlivosti Slovejskej republiky. [cit. 11. července 2022], 2022, s 7-12. Dostupné na: <https://restorativni-justice.cz/zprava-o-aktualnim-stavu-mediaci-v-trestnim-rizeni-v-cesku-i-na-slovensku-je-nove-na-webu/>

- Institut pro restorativní justici, *Restorativní programy* [online]. Praha: Institut pro restorativní justici. [cit. 14. března 2022]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/>
- MARDER, Ian. *Restorative justice and the Council of Europe: an opportunity for progress*. [online]. Penal form International, 18. července 2018 [cit 4. ledna 2022]. Dostupné na: <https://www.penalreform.org/blog/restorative-justice-and-the-council-of-europe/>
- Mezinárodní vězeňské společenství. *Building Bridges*. [online]. Praha: Mezinárodní vězeňské společenství [cit. 16. dubna 2022]. Dostupné z: <https://mvs.cz/building-bridges/>
- Probační a mediační služba. *Agendy Probační a mediační služby v letech 2017-2021* [online]. Praha: Probační a mediační služba, 2022. s. 16-19 [cit 12. ledna 2022]. Dostupné na: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2022/03/statistiky_agendy_pms_2017-2021.pdf
- Vězeňská služba České republiky. *Program VIT (Victim impact training) - Vnímám i Tebe*. [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2022 [cit. 16. dubna 2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-pardubice/sekce/program-vit-victim-impact-training-vnimam-i-tebe>

Ostatní zdroje

- Sněmovní tisk 542/4: Vládní návrh zákona o Probační a mediační službě. Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky [online]. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna: Praha, s. 9 [cit. 4. 10. 2021].
- Důvodová zpráva k zákonu č. 181/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Obecná část.
- Výsledek zasedání odborné skupiny pro restorativní justici v trestních věcech: *zpráva generálního tajemníka Komise pro prevenci kriminality a trestní soudnictví, dvacáté sedmé zasedání E/CN.15/2018/13*.

Shrnutí

Tato diplomová práce pojednává o problematice restorativních programů a jejich využití v českém trestním právu. V první řadě se zabývá samotnými pojmy restorativní justice a restorativní programy. Dále navazuje na současné projevy restorativní justice v České republice. Následně diplomová práce popisuje základní typy restorativních programů, jejich průběh a samotné cíle. Pomocí komparativní metody práce mapuje právní úpravy v zahraničí, ve kterém se již uplatňují restorativní programy. Významným činitelem je také evropská právní úprava, která počítá se zavedením restorativních programů a vymezuje kvalitativní požadavky na jejich náležitosti. Práce se dále zaměřuje na současný stav restorativních programů v České republice a odkazuje na potřebu vést statické údaje za účelem rozvoje samotných institutů. S ohledem na absenci právní úpravy restorativních programů v České republice je stěžejním obsahem práce právní úprava *de lege ferenda*, která nastiňuje řešení základních právních otázek v souvislosti s ukotvením restorativních programů do právního řádu.

Abstract

This thesis focuses on issues of restorative programs and their use in matters of Criminal Law of the Czech Republic. In the first part, the thesis explains definitions and concepts and provides general introduction to restorative justice and restorative programs. Later, it presents current trends and manifestations of restorative justice in the Czech Republic. The thesis also describes basic types of restorative programs, their planned courses, and goals they aim to achieve. Using comparative methods, this thesis reviews legal regulations of foreign countries in which restorative programs are already implemented. An important factor is the European legislation, which both predicts and supports further rise of restorative programs and defines their qualitative requirements. The thesis then focuses on the current state of restorative programs in the Czech Republic and points out the need to collect and keep statistic data to further develop institutes of restorative justice. Considering the absence of legal regulations for restorative programs in the Czech Republic, the main content of this thesis is to outline the legal regulations *de lege ferenda*, which would provide possible solutions and answers to basic legal questions concerning the anchoring of restorative programs in the Law.

Seznam klíčových slov

- Restorativní justice
- Restorativní programy
- Mediace
- Rodinné skupinové konference
- Kruhy
- Zahraniční právní úprava
- Restorativní programy de lege ferenda

List of key words

- Restorative justice
- Restorative justice programs
- Mediation
- Family group conferences
- Restorative circles
- Foreign legislation
- Restorative justice programs de lege ferenda